

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

139

~~4~~
~~1749~~

~~1749~~

~~1749~~
~~1749~~

3056

139

577

Ա. Պ Ա. Յ Ո Յ Յ Ք

Կ Ր Օ Ն Ի Յ

Տ Ղ Ո Յ Ե Ի

Ա Ս Տ Ո Ի Ա Ծ Ա Բ Ա Ն Ո Ի Թ Ե Ա Ն

Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Ա Կ Ե Ղ Ո Ղ Ն Ե Բ Ո Ի Ն

Հ Ա Մ Ա Ր

Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ս Ի Բ Ե Ա Լ Ի Մ Ի Թ Թ Ա Բ Ե Ա Ն Հ Ա Ր Յ

139

Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ի փակու սրբոյնի Ղազարոս

1851

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1888
CHICAGO, ILL.

1888
CHICAGO, ILL.

ՅԱՌԱՉԱԲԱՆ

Աս գրքոյն կա գրողին ընտրքը քրիստոնէական շարժումներէն ընդ զրեւելի, և ոչ կրօնքի համարձօտ պատմութիւն ընդ, որովհետեւ սա տեսակ գրքեր շատ կան. իր ընտրքն է ընտրել շեղման աշխատանք, որ տղաքը կրթելոն համար հարկաւոր է, որունք քեպտ քրիստոնէական շարժումներէն ընտրել տրամադրութեամբ կը տրամադրուի կրօնքի հարկաւոր սկզբունքները, և ստոր պատմութեանը վեր ի վերոյ տեղեկութիւնը կ'աւելնուի, ըստ այն տրամադրութեան ընտրել հիմնական պատճառները աղէկ ընդ շեղման տրամադրութեան: Աստոր համար աշխարհը կ'ընտրուի որպէսզի ոչ կը ընտրուի աշխարհքի բոլոր ոչ ստոր

գրադեալ մարդկանց մէջ, շեւ ունենալու
ան հաստատունն և հարկաւոր ձանաչ-
մունքները՝ որոնցմով կարենան իրենց
կրթիցն աչ դեմ դնելով անխախտ ինչ
հաստատ մնալ սորմած հաւատքնուն
սոչքս սկզբանցը վրայ: Բժբադորս-
քեանք աչ շատ գտնուելով աշխարհքիս
մէջ անանկ իմաստասկներ ոչ վեր ի վե-
րոյ գիտուններ, որոնք իրենց չգիտցած
բանին վրայ խօսելով հաւատքի վրայ
վիճելը գոչարձայի և հաճոյական ևիշք
մը ըրեր ևն իրենց խօսակցոքեանք,
անանկներուն դեմ ինչ գեւք առած ևն
տղաք իրենց վարպետներէն՝ որով կա-
րենան պաշտպանել իրենց հաւատքը՝
քե որ ոչբիշներուն առջին աչ չէ ևն՝ գտնի
իրենց մտքին ոչ իրենց խղճին մէջ.
վարպետներն աչ ո՛չր գտնեն իրենց
այնպիսի համառօտոքիշն մը որ քիչ
դատով սորմեցրնի տղոց բովանդակ
մեր սոչքս հաւատքին հիմունքը ոչ ձրչ-
մարտոքիշնները: Եւ աւ ոչամունքս
միքե աշելի հարկաւոր չէ՞, ոչբիշ
բոչարանական, աշխարհագրական և
պատմական ոչամանց սկզբունքներէն,
գորտնք կը սորմեցրնենք տղոց և կը
պատրաստենք գիրենք որ ստննով

ամեն մեկը որև որ կ'ախորժի՝ ան
նշամանը մեզ քաջոքեամբ և գովոչ-
քեամբ առաջ երբայ :

Աս պակասը շեցրեւորն համար է
ահա որ յօժարեցանք առ գրքոյկս տը-
պագրելոն , որև որ ոչ միայն տղոց՝
այլ և մեծերունս ալ կրնայ օգտակար
ըլլայ : Հաւատքի բաներուն մեզ ազի-
տոքիւնը և անհոգոքիւնը շատ ողբայի
է . ամեն բան տրափի , ամեն բան տը-
վեցնել , և միայն մեր հաւատքիս հի-
մնական պատճառները և ապացոյց-
ները չգիտնայ և չտրափի մեղադրոչ-
քեանս արժանի չէ : Միքէ առ չէ՞ մեկ
պատճառնայ որ շատերունս արտիև մեջը
հաւատքը իբրև անբեր հոռնտ մը՝ ան-
պտոշ կը մնայ , երէ (որ աշելի գեշև
է) , շար հոյները առջի փշելնունս բոլորո-
վիև չառնելև չտանիև զարի :

Ա Պ Ա Յ Ո Յ Ց Ք

Կ Ր Օ Ն Ի Յ

Գ Լ Ո Ի Խ Ա .

Գոյուքիւն Աստուծոյ .

Ա Ր Դ Ս բնական լուսով
կրնայ ճանչնալ որ Աստուած մը
կայ՝ ստեղծող երկնի և երկրի :
Ինչպէս տեսնելով մեծ ու գե-
ղեցկաշէն պալատ մը , որուն
ամէն մէկ մասը , խելքով՝ ճար-
տարութեամբ՝ և փառաւոր մե-
ծագործութեամբ շինուած ըլ-
լայ , խենթի տեղ չե՞նք դներ ան
մարդը՝ որ ըսէ թէ աս պալա-
տը առանց ճարտարապետի շի-

սուեր է : Անանկ է նէ , ահա սա
 մեծագործ պալատը՝ աշխարհքս
 է : Յորեկը՝ արևը կը լուսաւորէ ,
 գիշերը՝ լուսինը . երկինքն սա-
 տեղազարդ , երկիրս լի մարդով
 և կենդանեօք և բոյսերով զար-
 դարուած . ծովն ու գետերը ճրկ-
 ներով լեցուն , և օդը՝ թռչուն-
 ներով . սքանչելի կարգով փոխն
 ՚ի փոխը կը յաջորդեն ամէն ե-
 ղանակները : Արկիրս իրեն ծո-
 ցին մէջ ունի անբաւ ոսկի՝ ար-
 ծաթ և ամենայն տեսակ մե-
 տաղ , և ծանրագին քարեր : Աւ-
 այսպիսի գեղեցիկ՝ հարուստ և
 զարմանալի աշխարհք մը՝ կրնայ
 ըլլալ որ չունենայ մէկ արարիչ
 և կարգաւորող մը :

Գ Լ Ո Ի Խ Բ .

Սատուծոյ կատարելոշքիւնկերք .

Սատուած՝ որ ամէն բանս
ստեղծեց, պէտք է որ ամենա-
կարօղ ըլլայ. վասն զի ստեղծելն՝
է յօջրնչէն բան մը հանել. առա-
ջուց չեղած բանը՝ մէկ վայրկենի
մէջ գոյացընել. որուն համար՝
ինչպէս որ յայտնի է, հարկաւոր
է անհուն իշխանութիւն և կամ
ամենակարօղութիւն: Մարդիկ
իրենց գործքերը ժամանակով
ու աշխատութեամբ կը շինեն,
և իրենց գործքին հարկաւոր
եղած նիւթերը պատրաստ ու-
նին ձեռուրնին. վասն զի ահա
ատաղձագործը գրասեղան մը
չկրնար շինել, թէ որ իրեն հար-
կաւոր ատաղձները չունենայ.
Իսկ բնաւ նիւթ մը չեղած տեղը,

էրէջի ըսելով մը բան գոյացընողը՝
 պէտք է որ անհուն կարողու-
 թիւն մը ունենայ . և առ անհուն
 կարողութիւնը՝ Նստուած՝ չէ
 թէ միայն պզտի նիւթի մը վրայ
 ցուցուց, այլ բոլոր աշխարհքիս
 վրայ :

Պէտք է որ Նստուած ա-
 մենիմաստ ըլլայ, որովհետև իր
 իմաստութիւնը սքանչելապէս
 կ'երևնայ իրեն գործոցը մէջ՝
 թէ՛ յերկինս և թէ՛ յերկրի :
 Պէտք է որ յաւիտենական ըլ-
 լայ, վասն զի ստեղծուած չըլ-
 լալով անկարելի է որ սկիզբն և
 կատարած ունենայ : Պէտք է որ
 իր կատարելութեանցը մէջ չափ
 և սահման չունենայ, վասն զի
 ինքն իրմէ ըլլալով չկրնար մէկը
 չափ և սահման դնել անոր կա-
 տարելութեանցը, որ բոլորովին
 ինքնագոյ էակ է : Սւտի պէտք
 է որ ըլլայ նաև անհնապէս ար-

դար՝ սուրբ՝ բարի՝ ողորմած՝ վարձաճատոյց բարեաց և վրէժխընդիր չարաց . մէկ խօսքով՝ ամենահատարեալ հոգի մը, ստեղծող, պահպանիչ և կարգաւորող ամէն բանի: Մսկէ կը հետեւի որ Մստուած աշխարհքիս վրայ ամէն եղած բաները և գալիքները՝ այնպէս պայծառ կը տեսնէ, ինչպէս որ մենք կէսօրուան լուսոյ մէջ աչքերնուս առջևը եղած առարկաները կը տեսնենք: Եւ անկարելի է որ այսպէս չլլայ . վասն զի առանց Մստուծոյ կամացը՝ և առանց իրեն թոյլտուութեանը՝ ոչ բարի և ոչ չար բան մը կրնայ պատահելու: Աստի ինքն մեր ամէն գաղտնի և ամենաճածուկ գործքերը կը տեսնէ, կը դիտէ մեր ամէն խորհուրդները և ամէն փափաքը, թէպէտ և սրտերնուս մէջը պահած ըլլանք . կը տեսնէ այնպէս՝ ինչպէս

մէկը ամենայն դիտողութեամբ
բանի մընայելու ըլլայ : Մըջափ
հարկաւոր և արդիւնաւոր խոր-
հրդածութիւն է աս՝ մարդուս ,
զգուշաւոր կեանք մը անցընելու
համար :

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Մարդուն ստեղծուիլը .

Մտուած ստեղծեց զմարդը :
Մյսպէս կը սորվեցրնէ մեզի
հաւատքը և բանական խելքը :
Մս ճիմարտութեանս վրայ լաւ
մը համոզուելու համար , պէտք
է որ յիշես՝ թէ աշխարհք եկողը
անտարակոյս մայր մը ունեցեր է .
ան կնիկն ալ ունեցեր է իրեն
ծնողքը . ան ծնողքն ալ նոյնպէս
ուրիշներէն եղած են : Եւ ա-
սանկ կարգով վեր ելլելով , յայտ-
նի է որ վերջապէս կը բռնադա

տինք գտնելու մեր երկու նա-
խաճնողքը , որ եղան առանց
հօր և մօր . և զանոնք ստեղծողը
անտարակոյս Մատուած էր : Այ-
նէ հարկ կ'ըլլար ըսելու թէ մեր
առջի ճնողքը՝ ծառերուն պէս
երկրէս բուսան . որ անխելք
մարդու ափեղցփեղ խօսք կ'ըլ-
լար :

Գ Լ Ո Ի Խ Գ .

Հոգշոյն գոյոչքիւնը , և ռևելիւր
ըլլալը .

Մէն մարդ փորձով գիտէ որ
մեր մարմնոյն մէջ կայ անանկ
էակ մը , որ կը մտածէ՝ կ'ուզէ՝
և կ'իմանայ . ասոր հօգի կ'ըսենք :
Եւ աս հոգին աննիւթ է ըսե-
լով՝ կը հասկընանք որ մեր մար-
մնոյն մէկ նիւթական մասն է .
ոչ մեր արիւնն է , ոչ մեր ջիղը ,

ոչ մեր ըղեղը, և ոչ ուրիշ բան
 մը՝ որ ձե կամ չափ ունենայ,
 այսինքն երկայնութիւն, լայնու-
 թի, կամ կլորութի, և կամ կը-
 սոր կտոր բաժնուի. մէկ խօսքով՝
 բոլորովին աննման է ան ամէն
 բաներու՝ որ կը տեսնենք աչքով
 և կը շօշափենք ձեռքով և կ'ի-
 մանանք ուրիշ զգայարաններով.
 այլ շատ ազնուագոյն և ամէն
 մեր տեսած բաներէն վեր էակ
 մըն է. այսինքն՝ պարզ էութիւն
 մը՝ որ ունի կարողութիւն իմա-
 նալու և կամենալու: Այլ աս
 մեր հոգւոյն մարմնաւոր չլլալը
 դիւրաւ հասկընալու համար՝
 բաւական է որ հոգւոց ու մար-
 մնոց մէջ եղած տարբերութիւնը
 դիտես: Ասոնք՝ այսինքն մար-
 մինները, թէ որ շարժես՝ կը շար-
 ժին. թէ որ կեցընես՝ կը կենան.
 իրենք իրենցմէ չեն կարող գոր-
 ծելու և շարժելու: Ասկ ընդ հա

կառակն՝ կը տեսնես որ հողին
 ոչ միայն կը շարժէ զմարմինը՝
 երբ կ'ուզէ և ինչպէս կ'ուզէ,
 այլ նաև քիչ վայրկեանի մէջ
 մտքով կ'ելլէ երկինքը՝ և կը
 շրջի բոլոր աշխարհիս վրայ. և
 անանկ գործունեայ է՝ աշխոյժ
 և վառվրուուն, որ ասոր վրայ
 տարակուսիլը և վիճելը՝ թէ
 քիչ տարբերութի ունի մարմնե-
 ղէն գոյացու թիւներէ, այնպէս է՝
 ինչպէս որ մէկը աչքերը գոցել
 ուզենար պայծառ լուսոյ դէմ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

Ապացոյց և հաստատոյթիւն խոյն
 ձշմարտոյթեան .

Ահա հաւատալի բան կ'երևնայ
 մարդուս՝ որ հողւոյն աննիւթա-
 կան ըլլալը ուրացողներ գրա-
 նուին: Այսան զի թէ որ հողին

նիւթական բան մըն է, հարկ է
 որ ըսենք թէ կամ մեր արիւնն
 է, կամ մեր հիւթերէն մէկ քա
 նին, կամ ամենաբարակ հեղա
 նիւթ մը, կամ ջղերու միւլթիւն
 մը, և կամ ասոր նման բան մը :
 Ասիկայ այնպէս արտառոց և
 խելքի դէմ կ'երևնայ, որ անտե
 ղուլթիւնն ալ ամենուն յայտնի
 է : Ասն զի ինչպէս կարելի
 բան է, որ մտածող և այնպիսի
 մեծամեծ և գեղեցիկ գործքեր
 կատարող հոգին՝ մնի մը կտոր
 ըլլայ, և կամ ջղերու և մկանանց
 ծրար մը, և կամ արեան և հե
 ղանիւթոց քանի մը մասունքներ,
 որչափ ալ փափուկ և բարակ են
 թաղրելու ըլլաս : Արչափ կը
 զարմանանք հոմերոսի՝ Ա իրգի
 լիոսի՝ Թասսոյի բանաստեղծու
 թեանցը վրայ . Աիկերոնի՝ Վե
 մոսթենէսի և Պոսիւէի ճար
 տար ատենաբանութեցը վրայ .

Մեքէլանճէլոյի՝ Ռաֆայէլի
 պատկերներուն վրայ : Արդ՝
 ինչպէս կրնայ մտածուիլ՝ որ
 աս երևելի մարդկանց գլխուն
 մէջ ուրիշ բան չըլլայ, բայց եթէ
 միայն միս՝ ամենաբարակ ջղեր՝
 մկանունք՝ արիւն՝ հիւթ . և ոչ
 ասոնցմէ տարբեր՝ ասոնք կառա-
 վարող հոգի մը : Ար խելացի
 մարդ ասանկ թանձր տգիտու-
 թեամբ մը կրնայ սխալիլ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ .

Սևահոռոյիս հոգոյ , և
 հասկերձեայ կեանաց .

Հոգին չի մեռնիր մարմնոյն
 հետ : Աշխարհքիս վրայ ամէն
 ազգք միշտ հաւատացին՝ թէ աս
 աշխարհքէս ետքը ուրիշ աշ-
 խարհք մըն ալ կայ, ուր բարի
 մարդիկ վարձ կ'առնեն, և չա-

139

րագործները կը պատժուին: Աւ
 կարգէ դուրս բան մը կ'ըլլար
 կասկածելը թէ բոլոր ազգ մարդ
 կան խաբուած ըլլան աս բանիս
 մէջ: Ասիկայ ապացոյց մըն է որ
 կը հաստատէ թէ, Աստուած
 մեր նախաճնողացը սորվեցուց
 աս ճշմարտութիւնը, և թէ՛ ա
 նոնցմէ աւանդութեամբ ամէն
 աշխարհք տարածեցաւ և կը
 տեւէ միշտ. չէ նէ՛ անկարելի
 է որ իմացուեր, թէ ի՞նչպէս զա
 նազան դարերու մարդիկ այլ և
 այլ կլիմաներու տակ, տարբեր
 բնաւորութեամբ և սովորութե
 ազգեր, ամենքն ալ միաբանին
 աս մի և նոյն հաւատոյ կարծեաց
 մէջ: Ստոյգ է որ աս վարդապե
 տութիւնը այլ և այլ հաւատք
 ունեցող մարդիկներէ՛ այլ և այլ
 կերպով կը մեկնուին. բայց զըլ
 խաւոր մասը՝ այսինքն թէ՛ հան
 դերձեալ կեանք մը կայ՝ և հոգին

անմահ է, ամենքն ալ կ'ընդու-
նին: Անտարակուսելի ապացոյց
մըն է՝ թէ մարդուս հոգին մար-
մնոյն հետ չի մեռնիր, վասն զի
երբոր շատ վկաներ՝ որ ուրիշ
ամէն կարծեաց մէջ միաբան
չեն մէկ մէկու, և սակայն մէկ
բանի մը վրայ ամենքն ալ կը
հաւանին, նշան է թէ ան բանը
ճշմարիտ է:

Մարդկային ազգին աս ընդ-
հանուր հաւատքը ուրիշ աւելի
զօրաւոր և պարզ փաստով մըն
ալ կը հաստատուի: Ամէն օր կը
տեսնենք որ աշխարհիս վրայ
կան չար մարդիկ որ երջանիկ
կեանք մը կ'անցընեն. և ընդ հա-
կառակն՝ կան նաև բարի մար-
դիկ՝ որ բոլոր կեանքերնին ողոր-
մելի խեղճութեամբ թշուառ
կ'անցընեն: Աստուած արդար
ըլլալով ինչպէս կարելի է որ
պահած ջրլլայ ուրիշ աշխարհքի

մը մէջ առաքինութեանց համար
 վարձ, և մոլութեանց համար
 պատիժ: Արդեօք կրնանք հա-
 լատալ որ մարդս մեռնի փճանայ
 անասնոց պէս՝ առանց համար
 մը տալու մէկուն իր ըրած բարի
 կամ չար գործքերուն: Քաւ
 լիցի. չիտանք աս նախատինքը
 Աստուծոյ արդարութեանը, և
 ոչ մեր բնութեանը պատիւը
 վար ձգենք՝ հաւասարելով ա-
 նասնոց անբանից:

Գ Լ Ո Ւ Խ Է .

Բնական խելքը կը միաբանի կրօնքին
 հետ, հոգոյ և մարտոշու վերա-
 բերեալ բաներոշ մեջ .

Տեսնելով որ մեր հոգին ան-
 մարմին է, յայտնի կը հետեւը-
 նենք, որ թէպէտ մարմինը մայ-
 րական արդանդի մէջ կը ձեւա-

նայ, բայց չի կրնար հողին նոյն
 պէս գոյանալ: Ասան զի հողին
 անմարմին ըլլալով՝ չի կրնար
 ձեանալ մսէ և արիւնէ. այլ
 պէտք է որ ստեղծողին ձեռքէն
 ելլէ, և նոյն ստեղծողը՝ զհողին
 մարմնոյն հետ միացնէ, երբ
 մարմինը յարգանդի մօր կերպա-
 րանի ու կատարելագործի: Ասկէ
 յայտնի կ'երևնայ թէ որչափ
 համաձայն է սուրբ գրոց մէջ
 գրուածը՝ մեր առաջին ծնողաց
 ստեղծմանը վրայօք:

Աւ յիրաւի, վերը գրուցած
 ներնուս պէս՝ աշխարհիս մար-
 դիկը ուրիշներէն ծնած են, ա-
 նոնց ծնողքն ալ՝ իրենցմէ առա-
 ջիններէն. և այսպէս որչափ վեր
 ելլենք, վերջապէս պէտք է որ
 հասնինք անանկ մարդու մը՝ և
 անանկ կնկան մը՝ որոնք ծնողք
 չեն ունեցեր, և անօգուտ է
 փնտռելը. այլ պէտք է որ Աս-

սուճմէ ստեղծուած ըլլան : Աս
 գործքս , (զոր խելքը կը ցուցնէ
 մեզի թէ հարկաւոր է), պարզ
 և յայտնի կերպով մը կը պատմէ
 և կը բացատրէ մեզի սուրբ
 գիրքը . այսինքն թէ՛ Աստուած
 երկինքն ու երկիրս ստեղծելէն
 ետքը , գետնին հողէն ձևացուց
 Ադամայ մարմինը . ետքը բանա
 կան հողին ալ ստեղծեց , ու
 մարմնոյն հետ միացուց : Շատ
 գեղեցիկ բացատրութիւն է՝ զոր
 կու տայ մեզի սուրբ գիրքը ,
 իմացնելու համար աս խելք չի
 հասնելու միութիւն : Աստուած
 երբ որ ձևացուց մարդուս մար
 մինը առանց կենդանական հո
 գւոյ՝ անշարժ տարածեալ դրած
 էր , չէ թէ հիմակուան մեռելոց
 մարմնոյն պէս տգեղ և դարձելի ,
 այլ մոմէ ձևացուցած գեղեցիկ
 արձանի մը պէս : Ստեղծեց Աս
 տուած գհողին , և մարմնոյն հետ

միաւորեց. ու մէկէն բացուեցան
 ան արձանին աչուրները, հո-
 գեւորեցաւ, կենդանացաւ անոր
 կերպարանքը: Այ գեղեցիկ և
 հրաշալի փոփոխութիւնը՝ սուրբ
 գիրքը կը մեկնէ մեզի, ըսելով
 թէ՛ Մատուած փչեց Մգամայ ե-
 ղեսը կենաց շունչ մը. չէ թէ նիւ-
 թապէս փչելով, (որ անկարելի
 է որովհետև Մատուած հոգե-
 ղէն էակ մըն է), այլ որպէս զի
 իմացընէ մեզի թէ մարդկային
 հոգին՝ մարմինէն շատ տարբեր
 ու առանձին բան մըն է. չէ թէ
 նիւթէ մը ձևացած, այլ անմի-
 ջապէս աստուածութենէն ելած
 զօրութեամբ. արարչադործու-
 թեան:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը .

Դասրձևայ ևոյն ևիւրբիւն վրայ .

Մյայտնա մեկնելով առջի մարդուն ստեղծումը, ամենևին դժուարութիւն չի մնար կնկանը ստեղծման վրայ՝ զոր կը պատմէ սուրբ գիրքը, որուն մարմինը ձևացաւ Մդամայ կողէն՝ (ուզելով ցուցնել թէ անոր ընկեր պիտի ըլլայ), և շուտ մը տուաւ Մստուած զհոգին ինչպէս որ մարդունը տուած էր : Վմանապէս որոշ կ'իմացուի, ինչպէս Մստուած զիրենք ամուսնութիւն լծով կապելով, և արարչական օրհնութեամբ աս միութիւնը բեղմնաւորելով, կրցաւ մարդկային սեռը բազմանալ և բոլոր աշխարհիս երեսը տարածուիլ : Վայրապար ուզեցին քանի

մը ամբարտաւան փիլիսոփայք
 հեռանալ առ բանիս մէջ սուրբ
 դրոց հեղինակութեն : Մարդ-
 կային ազգին օրօրոցին վրայ ճշ-
 դած մթութեան ծածկոյթը ,
 կրօնքը միայն մէկդի առաւ . և
 իր վսեմ վարդապետութենէն
 դուրս՝ ուրիշ բան չես գտներ ,
 բայց եթէ երազ և ցնորք :
 Օ ուր տեղը ճշմարտութե դէմ
 վէնք չվերցրնենք . յամառու-
 թեամբ չգոցենք աչուրնիս անոր
 յստակ լուսոյն . այլ մանաւանդ
 շնորհակալ ըլլանք անասման
 բարութեանն Մատուծոյ , որ աս-
 տուածային յայտնութեամբ ար-
 ժանի սեպեց զմեզ ազատել
 մարդկային տկարութեան խա-
 բէական փաստերէն և մոլար
 կարծիքներէն , պատմելով մեր
 ծագման գերազանց ազնուու-
 թիւնը :

Գ Լ Ո Ի Խ Թ .

Կայ ձշմարիտ կրօնք մը .

Մատուած զմեզ ստեղծեց ,
 ինքը զմեզ կը պահէ՝ և կ'առաջ
 նորդէ . ինքն է մեր սկիզբն ու
 մեր վախճանը : Այլ մեր հողին՝
 որ մարմնոյն պէս չմեռնիր՝ այլ
 անմահ է , պէտք է որ օր մը ելլէ
 գերազոյն Վատաւորին զիմա-
 ցը , որ իր բոլոր ըրածներուն հա-
 մարը պիտի ուզէ . և հատուցանէ
 իր գործոցը համեմատ՝ կանմ
 վարձք և կանմ պատիժ : Արեմն
 պարտական ենք պատրաստուիլ
 աս կենացս մէջ հանդերձեալ
 կենաց համար , ճանչնալ մեր
 սկիզբը , մեր վախճանը , և ան
 միջոցները՝ որ պատրաստեր է մե-
 զի աստուածային նախախնա-
 մութիւնը՝ ան վախճանին հաս-

ներու համար : Այ տեղեկու
 թիւնները և աս միջոցները կու
 տայ մեզի կրօնքը . առանց ասոր
 կ'ըլլար մարդս աշխարհքիս վրայ
 անխնամ թողուցած որբի մը
 պէս , որ չգիտէր թէ ուսկից
 գտնէ իր ապրուստը , ինչպէս
 պաշտպանէ ինքզինքը՝ և որո՞ւ ա
 պաւինի :

Մարդս պէտք է սիրէ զԱյ
 տուած , վասն զի անհուն բարի
 է . պէտք է որ շնորհակալ ըլլայ
 Աստուծոյ անկէ առած շատ բա
 րիքներուն համար . և պէտք է
 որ պաշտէ զԱյտուած իբրև տէր
 երկնի և երկրի : Տայց մարդս իր
 ներքին և արտաքին ամէն պաշ
 տամանը մէջ , պէտք է որ աս
 տուածահաճոյ կերպով մը շար
 թի'և գործէ , և ինչպէս պատշաճ
 է ստեղծուածի մը՝ որ իր մեծա
 րանքը կը նուիրէ առ արարիչն :
 Ուրեմն պէտք է որ այսպիսի

պաշտօնի մէջ ստոյգ կանոններ
 ըլլան. չի կրնար ըլլալ որ աս կա-
 նոնները մարդկային հաճոյից եւ
 խանութէր տակ ձգուին. ուստի
 պէտք է մեզի կրօնք մը՝ որ ըլլայ
 միանգամայն ամէն մարդու հա-
 մար, որուն մէջ ապահով կեանք
 մը ունենան. միայն թէ պահեն
 անոր հրամանները՝ Մատուծոյ
 կամքը կատարելու, և յաւիտե-
 նական երջանկութեան ճամ-
 քուն մէջ առաջ երթալու հա-
 մար :

Մն իօսքը՝ թէ ամենայն կր-
 օնք հաւասարապէս աղէկ են,
 և թէ քրիստոնեայ կամ մահմե-
 տական, հրէայ կամ կռապաշտ
 ըլլալը՝ ամէքն ալ մէկ են. է
 յայտնապէս սերանալ աստուա-
 ծային նախախնամութիւնը. է
 հաստատել, թէ Մատուծ աշ-
 խարհքս ստեղծելէն ետքը՝ ամե-
 նեին հոյ չէ ունեցեր իրեն ա-

րարածոցը վրայ • կարծել է՝ թէ
 մարդկային ազգը չունի նպա-
 տակ մը և ոչ վախճան • և դի-
 պուածով թախառական կը շրջի,
 առանց հովուի մնացած ոչխար-
 ներու հօտի մը պէս : Գուցէ
 մէկը ըսէ թէ ամենամեծն Մ-
 տուած չի խոնարհիր մեր նը-
 ւաստութեանը, և հոգ մը ջրնէր
 մեզմէ երկրպագութի ընդունե-
 լու : Բայց նայինք • անանկ է նէ
 ինչու ստեղծեց յոչնչէ աս ա-
 րարածները, թէ որ հոգ մը
 պիտի չունենար անոնց վրայ :
 Աւ յիրաւի, թէ որ մեր և Մ-
 տուծոյ մէջ եղած անհուն տար-
 բերութիւնը բաւական պատ-
 ճառ ըլլար հաստատելու թէ Մ-
 տուծոյ հոգը չէ որ մենք զինքը
 պաշտենք, և մեր յարգութիւնը
 իրեն ընծայենք, նոյնը բաւական
 էր նաև ցուցնելու՝ թէ զմեզ
 ստեղծելու համար ամենևին

պատճառ մը չունեցաւ • որով
 հետեւ այսպիսի գերազանց մե-
 ծութեամբ Մատուած մը, ինչ
 վախճան կրնար ունենալու յոչ
 ընչէ ստեղծելու արարած մը,
 զոր երեսի վրայ պիտի թողուր,
 առանց լսելու անոր աղաչանացը,
 և առանց ընդունելու անոր ըն-
 ծաները • ամենեւին հոգ մը չը-
 նելով որ պահուին աս կամ ան
 օրէնքները, որ նուիրուին իրեն
 աս կամ ան պաշտամունքը, այլ
 թողուլ զինքը մինակ՝ սոսկալի
 խաւարի մը մէջ պաշարուած :
 Ո՛վ կրնայ հաւատալու ասանկ
 անձունի անստեղծ թիւններու :
 Մտիկայ կ'ըլլար չի ճանչնալ Մա-
 տուծոյ անհուն բարութիւնը և
 իմաստութիւնը • և Մատուած
 առանց իմաստութեան և բա-
 րութեան, բնաւ չէր ըլլար Մա-
 տուած :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ .

Կրօնքի շերտաբերեալ նիւթերոս ձեզ՝
անտարբեր եղողներոսն ողբալի
կոչոռքիւնք .

Ար գտնուին այնպիսի մար-
դիկ, որ առանց յայտնապէս ու-
րանալու կրօնքի ճշմարտութիւնը,
յայտնապէս ալ չեն դաւանիր,
և անհոգ են փնտրուելու անոր
ճշմարտութիւնը կամ ստուծիւնը:
Սեն ուզեր, ինչպէս կ'ըսեն
իրենք, մտնել այնպիսի խնդիր-
ներու մէջ. չեն գիտեր թէ ինչ
ստուգութի ունի կրօնքը, և չեն
ուզեր քիչ մը նեղութիւն կրել՝
անոր տեղեակ ըլլալու համար:
Ստոնք կ'ըսուին անտարբերք կը-
րօնական նիւթերու մէջ: Յի-
րաւի՝ անտարբերութենէ աւելի
ցաւալի վիճակ չի կայ: Այսն

ցի, աղէկ մտածելով շատ աւելի
 գէշ են անոնցմէ որոնք կրօնքի
 հակառակ սկզբունքներով կր-
 օնից գէմ կը պատերազմին: Ա-
 րովհետեւ ով որ կ'ուրանայ թէ
 ճշմարտապէս կրօնք չի կայ, ով
 որ կը վիճէ և կը ջանայ փաստե-
 րով ցուցնելու թէ սուտ է,
 գոնէ անոր հետ կը դժադի՝ կը
 քննէ, և կրնայ ժամանակով ա-
 նանկ օր մը գալ, որ կամ գիւրջ
 մը կարդալով, կամ իմաստունի
 մը հետ տեանուելով, իր մոլո-
 րու թեան խաբէութիւնը իմա-
 նայ, և յաղթուի կրօնքի ճշմար-
 տութենէն: Տայց ով որ աս ըս-
 կիզքը միտքը դրեր է, թէ ա-
 մենեին այսպիսի նիւթերու վը-
 րայ չի մտածէ, և համոզուեր է
 թէ անտարբեր բաներ են՝ կար-
 ծելը թէ աս ճշմարիտ է, կամ
 ան սուտ. ան մարդը ասանկ նիւ-
 թերու վրայ ոչ գիւրջ կը կարդայ

և ոչ խորհուրդ կը հարցընէ ու
 ընչի. ուստի միշտ նոյն գէշ վի-
 ճակին մէջը կը մնայ, խոր ան-
 դունդի մը բերան հանգիստ
 քուն եղող մարդու մը պէս :

Արպէս զի իմանաս թէ այս-
 պիսի սկզբունք որչափ դէմ են
 կրօնքի և հասարակ կանոնաց
 խոհեմութեան, բաւական է մը
 տածել թէ կրօնքը չի խօսիր ա-
 նանկ առարկաներու վրայ որ
 մարդուս վերաբերութիւն մը
 չունին, այլ մանաւանդ մարդուս
 ամենահարկաւոր պէտք եղած
 բաները կը սորվեցընէ, որ են
 իր սկիզբը և իւր վերջին վախ-
 ճանը, և ան միջոցները՝ որ պար-
 տական է 'ի գործ դնել անոր
 հասնելու համար: Ար է ըսել թէ՛
 մարդս պէտք է որ կրօնքին մէջ
 գտնէ իրեն աւելի հարկաւոր ե-
 ղած և ուշ դնելու բաները. և թէ
 չի կրնար հեռանալ կրօնքէ՛ ա-

ուանց իյնալու ծանր և մեծամեծ
 վտանգներու մէջ: Ալ յերաւի,
 անհաւատ մարդ մը որչափ որ
 ուզենայ համոզել ինքզինքը թէ
 չկայ հանդերձեալ կեանք, չկայ
 վարձ բարեգործաց, և ոչ պա-
 տիժ չարագործաց. գոնէ չկրնար
 ժխտել թէ աս բանս՝ դիտե-
 լու և քննելու արժանի ծանր
 խնդիր մըն է: Արովհետև բը-
 նական խելքով և փորձով ալ
 դիտենք թէ որ մը պիտի մեռ-
 նինք. և ան ատեն ուզենք չու-
 ղենք մենք մեր փորձովը պի-
 տի տեսնենք և խմանանք թէ
 արդեօք ուրիշ կեանք մը կայ ե-
 ղեր թէ չէ: Ալ ան վայրկե-
 նին որ վերջի շունչերնիս պիտի
 տանք, երբ մեր անկողնին չորս
 կողմը առած անձինքը պիտի
 ըսեն թէ ճշմարտ՝ ճշմարտ, ահա
 ան վայրկենին պիտի խմանանք
 թէ ինչ է հանդերձեալ կեան-

քր : Արդ ո՞վ կ' ուզէ այնպէս
 խենթ ըլլալ, որ յանդգնի վազել
 ինչպէս յաւիտենականութեան
 մը մէջ, առանց առաջուց մտա-
 ծելու թէ արդեօք հոն վտանգ
 մը կայ յաւիտեան թշուառ ըլ-
 լալու՝ առանց յուսոյ փրկութե :
 Անտարբեր եղող մարդը՝ թերևս
 ըսէ թէ ինչ որ կը սորվեցնէ
 կրօնքը գուցէ բոլոր երևակայու-
 թիւն է՝ ոչինչ է . գուցէ հոգին
 ալ կը մեռնի մարմնոյն հետ :
 Տայց թէ որ առանց խաբէու-
 թեան ճշմարիտ է կրօնքին զը-
 րուցածները, թէ որ չարագոր-
 ծը իրաւցնէ կը սխալի, թէ որ
 մեռնելու ետքի վայրկենին տես-
 նէ որ կրօնքին սորվեցուցածնե-
 ըր բոլոր ճշմարտութիւն է, թէ
 կայ իրաւցնէ արքայութիւն
 բարեգործաց համար, և դժոխք
 մը չարագործներուն համար .
 արդեօք ո՞ր տեղը որոշուած պի-

տի ըլլայ իրեն համար, որ բոլոր
կենացը մէջ անհոգ եղաւ զիտ-
նայու թէ արդեօք կրօնքը սուտ
է թէ ճշմարիտ: Մասնկ մարդ
մը կրնայ յոյս ունենալ երկինքը
թռչելու, որ չուզէց քննել փրն-
տուէլ՝ թէ կայ արդեօք եր-
կինք:

Ով որ կեանքը կ'անցընէ՝ ան-
հոգ ըլլալով մտածելու, թէ
ունի Մատուած մը որ զինքը
ստեղծեր է, և առանց փոյթ ու-
նենալու սիրել զան և ծառայել
անոր, ու առանց ջանալու փրն-
տուել կանոն մը որով ամենա-
հարկաւոր նիւթերու մէջ ճշ-
մարտութիւնը գտնէ. ով որ
կեանքը կ'անցընէ՝ իր վրայ ա-
սանկ թանձր մոռացութեան և
անհոգութեան մէջ, կրնայ ար-
դեօք անտեղ և արդար ըսուելու
առաջի Մատուծոյ. կրնայ ար-
դեօք գանգատ մը ընելու՝ երբ

յաւիտենական պատժոց ան-
 դունդը դատապարտուի : Ան-
 հաւատալի բան մը կ'երևնայ՝
 թէ այսպիսի կուրութեան մէջ
 ապրող մարդիկ գտնուին , և
 մարդուս արիւնքը պաղի երակ-
 ներուն մէջ , տեսնելով զանոնք՝
 որ աչքերնին գոց կը վազեն դէպ-
 'ի զարհուրելի անդունդի մը բե-
 րան :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա .

Մարդկային բնոչքնան սպասկանոչ-
 քիւնը .

Մարդս իր կենացը մէջ ամէն
 քայլափոխ անանկ մէկ մէկու
 հակառակ կերպարանք կ'առնու՝
 աղնուականութիւն և պատուրն-
 կեցութեան , հարստութեան
 և աղքատութեան , բարութիւն
 և չարութեան , որ դիւրին բան

չէ խելք հասցընել՝ թէ այսպիսի
 փոփոխական բնութեան ենթա-
 կայ էակ մը, ինչպէս կրնայ ըլ-
 լալ արարած Մատուծոյ : Ալ ի-
 րաւցընէ, մէկ կողմանէ կը տես-
 նենք որ իր խելքովը երկինքն ու
 երկիրս կը պարունակէ, և աստ-
 ղերուն ընթացքը կը չափէ, և
 բնութեան խոր գաղտնիքները
 կը բանայ . մէկալ կողմանէ ալ
 կը տեսնենք որ լցուած է տա-
 րակոյսներով՝ տգիտութեամբ և
 սխալմունքներով : Աջնուական
 սիրտ մը ունի՝ սիրող առաքի-
 նութեան, որ կը վառի կը բոր-
 բոքի յիշելով միայն վեհանճնա-
 կան գործք մը . և միանգամայն
 նաև անարգագոյն բաներու ալ
 սիրտը կը կապուի . և ալ եւելին
 ըսեմ, ընդունակ է անգթութե՛ն՝
 մատնութեան և դաւաճանու-
 թեան : Յարմարութիւն ունի
 հնարելու և ՚ի գործ դնելու մե-

ծամեծ խորհուրդներ, աներ-
 կիւղ ճգելու գինքը ամէն տեսակ
 վտանգներու մէջ, միանգամայն
 գուցէ և կը դողդըղայ թեթև
 վտանգէ մ' ալ, և կը վհատի
 կը ւթանի շատ պզտիկ արգելքէ
 մ' ալ որ կ'ելլէ դիմացը. միշտ
 երջանկու թեան կը փափաքի, և
 թշուառու թեան մէջ կեանքը
 կ'անցընէ: Մէկ խօսքով, որ
 կողմէն ալ նայինք մարդուս՝ կը
 գտնենք անիկայ հակառակ կրք-
 քերու մէջ ընկղմած. և ապշած
 շփոթած կը մնանք: Տաւական
 է որ մէյ մը մեր վրայ դառնանք
 մտածենք. ահա կը տեսնենք որ
 բոլոր մեր կեանքը շարունակ պա-
 տերազմ մըն է ճշմարտութեան
 և ստութեան մէջ, առաքինու-
 թեանց և կրից մէջ, երջանկու-
 թեան փափաքներու և թշուա-
 ռութեան տանջանքներու մէջ:
 Մէկ կողմանէ մեր պարտաւո-

բուժիւնները, մէկալ կողմանով,
 մեր ծուլութիւր և կրքերը՝ բոլո-
 րովին բռներ են սրտերնիս տա-
 ռապանաց և նեղութեանց մէջ-
 անանկ որ կարծես մեր ներսի
 դին երկու մէկ մէկու հակառակ
 թշնամի մէկ մէկու հետ անդա-
 դար կը վիճեն ու կը կռուին:
 մէկը բարի՝ մէկալը չար, մէկը
 խոհեմ՝ իսկ մէկալը կատաղի:
 Եւ ասոր համար՝ ո՞վ կրնայ եր-
 ջանկութեան ետեէ երթալ,
 ո՞վ կրնայ պարծենալ թէ դտեր
 է զանիկայ, կամ գէթ անոր ճա-
 շակը առած ըլլայ: Ե՛նչպէս կա-
 ռելի է՝ կ'ըսեն անհաւատք, թէ
 այնպիսի ամենիմաստ և ամենա-
 բարի Մստուած մը, ստեղծած
 ըլլայ ասանկ այլանդակ հրէշ մը:
 Մհա հոս, աս դժուար խնդրոյն
 պատասխան տալու ատեն, հոս է
 որ կ'երևնայ ուղղափառ կրօնքին
 գերազանց մեծութիւնը, հոս կը

յայտնուի իր փառաւոր յատկու-
թիւներէն մէկը՝ աներկբայ յայտ-
նուելով թէ ինքը՝ և միայն ինքն
է ճշմարիտ կրօնքը :

Արօնքը չժխտեր թէ կայ մար-
դուս վրայ խիստ յայտնի հակա-
սութիւններ, և թէ անոր բը-
նութեանը և վարքին մէջ կարգէ
կանոնէ դուրս այլանդակ կրքեր •
չնայիր որ պզտիկցնէ կերպով
մը՝ եղածին ճշմարտութիւնը,
որուն վրայ է դժուարութիւնը •
վասն զի ինքը կարօղ ըլլալով
բոլորովին յաղթելու, չի բանե-
ցնէր ան արհեստը թեթեցը-
նելու և խաբելու, հապա կը
թողու որ երևնայ բոլոր իր ծան-
րութեամբը և բոլոր իր ուժովը •
և ինչպէս կրցաւ պապանձեցը-
նել հին ատենի մեծամեծ իմաս-
տասէրները, նաև հիմա համար-
ձակ դէմ կ'ելլէ ու կ'ըսէ : Աու-
զէք իմանալ դադտնի սլատճաւը

Թէ ինչո՞ւ մարդս ապականու
 Թեան և սխալանաց մէջ ինկած
 և Թաղուած է . վասն զի , ահա
 վարդապետութեան հաւատոյ
 մէկ մասը՝ զոր ես կը սորվեցը
 նեմ , վասն զի՝ է սկզբնական
 մեղաց մէջ : Մարդս՝ այսօրուան
 օրս չէ ան՝ ինչպէս որ Մատուած
 ստեղծեց , այլ բողորովին փո
 խուած : Մատուած ստեղծեր էր
 զմարդն անմեղ և երջանիկ , իր
 իմացական զօրութիւնը ճշմար
 տութե՛ն լուսով լուսաւորուած ,
 իր կամքը բողորովին հպատակ
 բանական խելքին և աստուա
 ծային օրինաց՝ հանգիստ կեանք
 մը կ'անցընէր խաղաղութեան
 քաղցր վիճակի մը մէջ , և սիր
 տը ուրախութե՛ք կը խայտար :
 Մյսչափ բարիքները իր յաջորդ
 ներն ալ կը ժառանգէին , Թէ
 որ Մատուծոյ հրամանացը ան
 հնազանդ եղած չլլար : Մայց

մարդս մեղանչեց, և անքննելի
կարգադրութեամբն Մատուծոյ
բոլոր Ղաամայ սերունդն ալ նոյն
յանցանքին մէջ ընկաւ և նոյն
պատժոյ տակ մնաց: Մհա յայտ
նի եղաւ ան մութ գաղտնիքը՝
մարդուս վրայ երեցած հակա-
ռակ կրքերուն: Մս ազնիւ ա-
րարածը է պատկեր և նմանու-
թիւն Մատուծոյ, բայց մեղաց
արատը զինքը կերպարանափոխ
ըրաւ: Արբ խելացի մարդ մը կը
տեսնենք առաքինութիւն զարդա-
րուած, որ իր վսեմ ճակատը վեր
վերուցած կը նայի դէպ ՚ի եր-
կինքը, հոս կ'երևնայ մեր աչքին՝
Մատուծոյ պատկերը, երբոր կը
տեսնենք անիկայ մոլորութեան
խաւարի մէջ և ապականութե-
տղմի ու թշուառութեան վշտե-
րու մէջ, հոն կը տեսնուինք ան ա-
րատը և տգեղութիւնը՝ զոր մեղ-
քը տուաւ ան գեղեցիկ պատ-

կերին : Մ. յապէս կը մեկնէ մեզի
կրօնքը մարդուս վրայի հակա-
ռակ կրքերը և այլանդակ կեր-
պարանքը : Ալ որչափ որ աս
մեկնութիւնը անխմանալի խոր-
հուրդ մը ըլլայ՝ մարդկային մը-
տաց կարողութենէն շատ վեր ,
այսու ամենայնիւ չկրնար մէկը
ժխտել , թէ աս սրբազան գաղտ-
նիքը ծածկող ստուերներուն
մէջէն ալ անանկ հիմ մը կ'երև-
նայ բնական լուսոյ և ճշմարտու-
թեան , որ սկզբնական մեղաց
գաղտնիքը չափաւոր կերպով
մը դուրս կը ծաթէ . որով մեր
մտքին ան դժուարութիւնները
կը լուծուին , և կերպով մը գոհ
ըլլալով կ'ըսէ ինքն իրեն , Մ. յս
գաղտնիքը իրաւ քու խելքէդ
վեր է , բայց հակառակ չէ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ .

Մարդկային ազգին ևորոգութիւնը 'ի
 անուն Քրիստոսի .

Մարդս կորսնցրնելէն ետքը
 իր երջանկու թիւնը և անմեղու
 թեան վիճակը՝ որուն մէջ ըս-
 տեղծուած էր , թունաւորուե-
 լով իր 'յանցանքէն , և դրախ-
 տէն դուրս վարնտուելով՝ ամէն
 տեսակ նեղու թեանց և պատ-
 ժոց գերի ըլլալով , և մինչև ցը-
 մահ կը մնար սոսկալի վիճակի
 մը մէջ , թէ որ Մատուած իր
 անհուն ողորմութեամբը դեղ
 մը չընէր աս մեծ փոփոխու-
 թեանը , ղրկելով իր միածին
 որդին , որպէս զի անոր հաւա-
 տացողները չկորսուին՝ այլ
 յաւիտենական կենաց հասնին :
 Մտարակոյս կրնար Մատուած

385-8

մարդուս յանցանացը թողու-
 թիւն տալ, և ներել պատիժ-
 ներուն՝ առանց պահանջելու
 մէկ հատուցում մը, որովհետեւ
 բուն ինքն էր նախատուողը, և
 ոչ ոք կրնար սահման դնել իր
 ամենակարողութիւնը. դարձեալ
 թէ որ ուզենար հատուցում մը՝
 կրնար ուրիշ հազարաւոր կեր-
 պով կատարել, որ թէպէտ մար-
 դուս միտքը չկրնար երեւա-
 կայել, բայց Նստուծոյ անհուն
 իմաստութեանը յայտնի էր, և
 իր ամենակարող բազուկը բանի
 մը չէր տկարանար: Նայց ինքն
 Նստուած կամեցաւ որ մարդուս
 անկմամբը՝ յայտնէ ամենուն իր
 անհուն կարողութիւնը, իր ան-
 հուն բարութեան մեծութիւ-
 նը, և անսպառելի ողորմութեան
 գանձը: Աւզեց հատուցում մը,
 չէ՛ վեր՛ի վերոյ, այլ ամբողջ և
 կատարեալ: Նայց մարդս այն-

պէս խեղճ և տկար, շնորհքէ
 ընկած, և բոլորովին ընկղմած
 մահուան ստուերներու մէջ,
 ինչպէս կրնար ինքն իրեն անանկ
 հատուցում մը ընել: Սէպէտ
 և մարդուս հոգին կը ջանայ հը
 նարք մը գտնելու, բայց անօ
 դուտ սիրտը կ'այլայլի և կը մոր
 մոքի, միտքը կը տատանի և կը
 մթըննայ: Ո՛վ խորք աստուա
 ծային խորհրդոց և իմաստու
 թի: Հօր Աստուծոյ միածին Ար
 դին՝ էական պատկեր նոյն Հօր՝
 նոյնպէս Աստուած ամենակալ,
 առնու մարդկային բնութիւնը,
 սոսկալի տանջանքներ քաշէ՝ և
 մեռնի անարդ խաչի մը վրայ,
 նուիրէ իր ցաւերը՝ իւր նախա
 տինքը և իւր մահը՝ ի քաւու
 թիւն և ՚ի թողութիւն մեղաց
 աշխարհի, և մարդկային ազգը
 հաշտեցընելու համար իր Ա
 ռարչին հետ: Քրիստոսի գալըս

տենէն առաջ աշխարհք եկող
 ները փրկութեան պիտի հաս-
 նէին հաւատալով զալու փրկ-
 չին, յուսոյ և սիրոյ առաքինու-
 թեամբ միանալով Մատուծոյ
 հետ: Մնոնք որ Քրիստոսէ
 ետքը աշխարհք պիտի գան՝
 փրկուին պիտի հաւատալով նոյն
 փրկչին յուսով և սիրով՝ ու ժող-
 վուելով մէկ փարախի մը մէջ՝ որ
 պիտի ըսուի Ակեղեցի Քրիս-
 տոսի: Մը Ակեղեցին պիտի կա-
 ռավարուի հոգւոյն սրբոյ դրած
 հովիւներէն, և գլխաւորաբար
 երևելի գլխէ մը՝ որ պիտի ըլ-
 լայ ներկայացնող և փոխանորդ
 Քրիստոսի: Մհա աս է՝ զոր
 Մատուած յաւիտենական վրձ-
 ուեց, աս է՝ զոր ետքը՝ ի գործ
 դրաւ մարդուս փրկութեանը
 համար: Մսկէ եւելի մեծ և
 փառաւոր և սքանչելի բան մը
 կրնայ արդեօք ըլլալ: Մնկարելի

Էր մարդկային մտաց ասոր պէս
 հնարք մը գտնել. որով աս-
 տուածային արդարութիւնը կա-
 տարեալ հատուցում մը ըլլար .
 որովհետեւ հատուցանողն ալ Մ-
 տուած էր : Աւր նոյն իսկ ար-
 դարութիւնը կը յայտնուի իւր
 ահաւոր և սոսկալի կերպարան-
 քովը . վասն զի ան որ կը պա-
 տարագուի՝ է Մտուած մը :
 Աւր սքանչելապէս կը փայլի ո-
 ղորմութիւնը , որովհետեւ այն-
 չափ սիրեց Մտուած զմարդիկ՝
 մինչև իւր միածին որդին տուաւ
 անոնց համար՝ և թողուց որ
 մեռնի : Աւր՝ վերջապէս յայտ-
 նի կ' ըլլայ իմաստութիւննալ
 անպատմելի կերպով մէկմէկու
 հակառակ աստուածային յաս-
 կութիւնները միաբանելով , այս
 ինքն անհուն արդարութիւնը ան-
 բաւ ողորմութեանը հետ : Մ-
 ամէն բան կատարեց՝ ի ձեռն ան-

խմանալի հաղորդակցութե Մ.ս.
տուծոյ՝ մարդուս հետ, և հրա-
շալի խորհրդով մարդեղութեն
Մ.ս.տուծոյ :

Ուրեմն, ուղղափառ կրօնքին
պէս եղան արդեօք ուրիշ կրօնք
մը որ այսպէս հրաշալի խմա-
տութք մեկնէ ամենակարողին
Մ.ս.տուծոյ անհաս խորհուրդնե-
րը : Չէ. ոչ երբէք երեցաւ
աշխարհիս վրայ ուրիշ կրօնք
մը որ ցուցնէ հրաշալի նշան-
ներ՝ որոնք կարենան յափշտա-
կել մեր միտքը, և մեր սրտին
վսեմ մեծարանք մը ազդեն :
Ուղղափառ վարդապետութե
գերազանց մեծութիւնը և վսե-
մութիւնը, անկարելի է որ ու-
րիշ աղբիւրէ մը առաջ եկած
ըլլայ, բայց միայն Մ.ս.տուծոյ :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ .

Քրիստոսի գալստեան
 ձշմարտութիւնը .

Ուղղափառ հաւատքը կը սոր-
 վեցընէ մեզի թէ՛ Քրիստոս
 է Որդի Մատուծոյ, Մատուծ
 Խնչպէս իւր հայրը . և թէ՛ մար-
 դացաւ չարչարուեցաւ և մեռաւ
 մարդուս փրկութեանը համար :
 Մեր տկար միտքը չկրնար ըմ-
 բռնել ասանկ գերազանց խոր
 հուրդ մը . և միշտ մեզմէ ծա-
 ծուկ կը մնար, թէ որ Մատուծ
 արժանի չընէր յայտնելու մեզի :
 Սայց որչափ որ ընդունայն ըլ-
 լայ մեր ամէն ջանքը՝ աստուա-
 ծային գաղտնեաց աս անդունդը
 չափելու, 'ի վերայ այսր ամե-
 նայնի Քրիստոսի կատարեալ
 Մատուծոյ և կատարեալ մար-

դուն՝ աշխարհք դալուն ճրշ
մարտութիւնը կրնանք աղէկ
ցուցնել ան նշաններով՝ զոր
Նստուած տուաւ մեզի :

Նախ, ոչ ոք կրնայ ուրանալ
թէ տասնրութը դար առաջ
մարդ մը կար Վաղեստինու մէջ
անունը Յիսուս, որ կը քարո-
զէր և իրեն կը ձգէր շատ մար-
դիկ, որ վերջը խաչին վրայ մե-
ռաւ : Թէ իրաւցրնէ կար աշ-
խարհիս վրայ աս մարդը՝ այն-
չափ ճշմարիտ տեղեկութիւններ
ունինք, որչափ հին ատենուան
ուրիշ շատ համբաւաւոր մար-
դիկներու համար ունինք թէ
կան եղեր, այսինքն փիլիսոփա-
ներ, ճարտասաններ, բանաս-
տեղծներ, քաղաքագէտք, սլա-
տերագմողք, կամ որ և իցէ ու-
րիշ մարդիկ . գիտենք թէ եկած
է աշխարհք՝ Հովերոս մը՝ Ն-
ղեքսանդր մը՝ Աիկերոն մը՝ Աե-

տար մը , և այլն . ըսելով թէ
 ժամանակակից մարդիկ խօսե-
 ցան անոնց վրայ , և ետքը իրենց
 յաջորդներն ալ կը խօսին որ-
 զւոյ յորդիս ինչուան մեր օրերը
 Նոյնը ամենեին եղաւ նաև
 Քրիստոսի : Նոր վրայ խօսե-
 ցան շատերը որ կենդանի էին իր
 ատենը , պատմելով մեզի իրեն
 հայրենիքը , սորվեցուցած վար-
 դապետութիւնները , ունեցած
 բարեկամները ու թշնամիները ,
 իր անցուցած կեանքը և մահը :
 Նկէ ետքը յաջորդաբար աշ-
 խարհք եկող շատ մարդիկ նոյն
 պէս ասոր պատմութիւնը մեզի
 աւանդեցին . նաև անոնք որ ու-
 ըացան անոր աստուածութիւնը՝
 և յատուծոյ դրկուած ըլլալը ,
 ոչ երբէք ուրացան թէ ասանկ
 մարդ մը եղաւ աշխարհքիս վը-
 րայ :

Աւտի՛ ով որ հիմա սուտ կար-

Տէ թէ Յիսուս անունով մարդ
 մը չէ եղած, և հաստատել ուզէ
 թէ անոր աշխարհք դալուն ճրշ
 մարտութիւն այլաբանական մրտ
 քով մը առնելու է, այնպէս ծա
 դու արժանի կ'ըլլայ՝ ինչպէս որ
 մէկը ուրանայ թէ Սոկրատ, Մ
 ղեքսանդր և Աեսար անունով
 մարդիկ ոչ երբեք եղած են :
 Արովհետեւ նաև պարզ մարդ
 կային աչքով ալ նայելու ըլլանք
 աս բանիս, նոյն պատմական ըս
 տուգութիւնը՝ որ ունինք ուրիշ
 երևելի մարդկանց վրայ՝ թէ
 եղեր են, պէտք է ունենանք
 նաև Քրիստոսի վրայ թէ ճրշ
 մարտապէս աշխարհք եկեր է :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Դ .

Քրիստոսի սատուածային ստաքուսը .

Ար մնայ հիմա ցուցընել թէ
Քրիստոս զրկուեցաւ Վստու-
ծոյ , և ինքն էր ճշմարիտ Վս-
տուած : Վմէնքը գիտեն թէ
ատեն ատեն աշխարհիս այլ և
այլ կողմերը երևցան ոմանք որ
ուզեցին հաւտացընել թէ իրենք
երկնքէն զրկուած են , որոնք իս-
կապէս չարագործ խաբեբաներ
էին , որ ամբոխը կը խաբէին ա-
նոնց շահ ցուցընելով , կամ ան
խեղճ խաբուողներուն խելքը
զլուխներնէն առնելով : Արօնքի
թշնամիները ասոնցմէ մէկուն
կարգը կը դնեն նաև զՔրիս-
տոս . և թէպէտ այսպիսի հայ-
հոյու թէ պարզ գաղափարն ալ ,
ամէն քրիստոնէի վրայ սարսափ

մը կը բերէ , բայց աղէկ կ'ըլլայ
որ Վրիստոսի թշնամեաց աս
բանիս մէջ ցըցուցած մեծ ան-
իրաւութիւնը և թեթեամտու-
թիւնը՝ բնական լուսով յայտնի
ընենք :

Մշխարհք եկող ամէն մար-
դիկներէն՝ մեր աչքին Սաղով-
րեցին այնպէս բնականէ դուրս
և շատ մեծ կ'երևնայ , որ իրեն
վրայ մէկէն յայտնի կը տեսնուի
զարմանալի ու գերբնական ձիրք
մը : Իր վարքը անարատ , իր
խօսքերը իմաստուն և վճռական ,
իր զուրցուածքը շատ անոյշ .
այնպիսի վսեմ պարզութիւն մը
ունի , անանկ բնական և սքան-
չելի ծանրութիւն և վայելչու-
թիւն մը , և աննման վսեմու-
թիւն մը իմաստից և դատման
մտաց , մինչև նոյն իսկ ամպա-
րիշտ Առաստոն ալ զարմանալով
կ'ըսէր , “ Սոկրատ՝ թէ որ

խմաստնոյ պէս ապրեցաւ և մե
ռաւ, Վրիստոս՝ Մատուծոյ պէս
ապրեցաւ և մեռաւ, ։

Նոյն իսկ քրիստոնէական կը
րօնքին թշնամիները մեզի հետ
կը միաբանին թէ Վրիստոսի
բարոյականը՝ աշխարհիս վրայ
երեցած և լուած ամէն բա
րոյականներէն շատ եւելի մա
քուր՝ ազնուական և վսեմ է ։
Վրիստոսի սորվեցուցած վար
դապետութեանը առջին՝ ոչինչ
են ամէն հին փիլիսոփայից վար
դապետութիւնները՝ եթէ ա
նոնց մարդուս կամ Մատուծոյ
վրայ խօսածները լսես, եթէ
քննելու ըլլաս իրենց բարոյա
կանին հիմը, կամ տուած օ
րէնքնին և խորհուրդնին, և
կամ ան պատճառներուն ուժը
որով կ'ուզեն յորդորել զմար
դիկ առաքինութիւն գործե
լու ։ Վազովրեցւոյն ազգատոհմը

խեղճ և անծանօթ էր, և ինքը
 ամենևին դպրոց չէր գացած .
 արդ՝ ուսկից էր իրեն այնպիսի
 մեծ խնաստութեան շնորհքը :
 Այս բաւական ապացոյց մը չէ՞
 հաստատելու թէ ինքը դրկուած
 էր Աստուծմէ, և չէր խաբե-
 բային մէկը : Մարդ մը երբ ու-
 ղենայ խաբել զուրիշները, իր
 առջի ջանքը կ'ըլլայ արծարծել
 և սնուցանել մարդուս կրքերը
 և հաճոյքը, մեղքերը ծածկել ու
 անմեղադիր ընել . զօրաւոր մար-
 դիկ իրեն պաշտպան ունենալ,
 և իւր բաղդը շտկելու նայիլ :
 Քայց Քրիստոս բոլորովին ա-
 տոնց հակառակը կը գործէ :
 Ինքը միշտ կը նայի որ ախտե-
 րուն և կրից յաղթէ, և միշտ
 խիստ բարոյական մը կը քարոզէ :
 Աղքատներուն և խեղճերուն
 եւելի սպասիւ տալով՝ զանոնք կը
 փնտռէ . մասնաւոր կերպով մը

շատ կը սիրէ տղաքը, և այնպէս
 թշնամի է հարստութեան, որ
 գլուխը դնելու ալ տեղ չունի :
 Այս ամէնը՝ միթէ խաբէբայ
 մարդու մը նշաններն են . թէ
 որ անանկ ըլլար, արդեօք չէր
 մի փախչէր չարչարանքէ և մա-
 հուանէ : Արեւի բան էր որ ան
 աստիճան ինք զինքը մոռնար,
 մինչև վերահաս տեսնելով իրեն
 խաչը, (ինչպէս ինք իր բերնովն
 ալ կ'ըսէ), ամենևին անհոգ ըլ-
 լար այնպիսի սոսկալի տանջանքէ
 մը ազատելու : Արեւի էր որ
 մեռնէր անանկ խաղաղ սրտով՝
 առանց հանելու բերնէն խօսք մը
 իր թշնամեացը դէմ, նաև անոնց
 որ զինքը կը նախատէին և կը
 չարչարէին խաչէն կախուած
 ժամանակը, և աղօթել անոնց
 համար . աս ամէնը յայտնի չէն
 մի ցուցրներ թէ աստուածային
 սիրտ մըն էր որ այն սուրբ կըր-
 ծոցը մէջ կը դողդոջէր :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե .

Նոյն սպասցոռցիև շարոռևակոռքիւնը .

Վարձեալ՝ ուլ որ Մատուծմէ
 չէ զրկուած, չկրնար հրաշքներ
 գործել. վասն զի որովհետև
 Մատուած միայն կրնայ հրաշք
 ընել, ապա ան մարդը՝ որուն
 վարդապետութեցը ճշմարտու-
 թեը համար կ'ըլլան հրաշքնե-
 ըը, պէտք է որ ճշմարտապէս Մա-
 տուծմէ զրկուած ըլլայ. չէ նէ
 Մատուած իր ամենակարողու-
 թեան առ գործքերովը՝ ստու-
 թիւնը հաստատած կ'ըլլար :
 Վրիստոս անդադար հրաշքներ
 կը գործէր, մեռելոց յարութիւն
 կու տար, կուրերուն աչքը՝ խլե-
 ըուն ականջը կը բանար, համ-
 ըրուն լեզուն կ'արձրկէր, և կա-
 ղերը կը քալցընէր. մէկ խօսքով,

ամենայն տեսակ ցաւով ախտա-
 ցեալ հիւանդները կ'առողջացը-
 նէր : Նոյնուհանդերձ երեսն ա-
 պակի մը վրայ կը քալէր . իր
 ձայնին զօրութեամբը մէկէն
 կը հանդարտեցնէր այլևս
 ծեալ ծովուն մռնչող ալիքները .
 պարզ ջուրը՝ անուշ գինիի կը
 փոխարկէր, քանի մը հացով՝ հա-
 զարաւոր ժողովուրդ կը կերակ-
 րէր : Այլ անոր աս հրաշագոր-
 ծութիւնները այնչափ ճշմարիտ
 է, որ և ոչ իր թշնամիները կը
 համարձակէին ժխտելու, և չը-
 գիտնալով ինչ ընենին որ անոր
 զօրութիւնը տկարացնեն, կ'ը-
 սէին թէ սատանային զօրու-
 թեամբը ան հրաշքները կ'ընէ,
 առանց մտածելու թէ ինչպէս
 կրնար յարմարիչ ատ Վրիստոսի
 վրայ որ զսատանաները կը հա-
 լածէր գիւահարեալ մարդիկնե-
 րէ . և իր սուրբ վարդապետու-

Թեամբը հաստատ կը ցուցնէր
 Թէ ինքը եկեր է՝ կործանելու
 մարդկանց այն Թշնամւոյն զօ-
 րութիւնը : Այլ որ տարակուսե-
 լու ըլլայ Վրիստոսի հրաշքնե-
 րուն վրայ, պէտք է որ տարա-
 կուսի նաև ուրիշ որ և իցէ ե-
 զած բաներուն համար զոր գը-
 րեր են պատմիչք : Ասան զի,
 ուրիշ ինչ կերպով մենք կրնանք
 գիտնալ Թէ աս օրս (օրինակի
 համար ըսենք), կամ ան տեղը՝
 եղաւ այնպիսի պատերազմ մը,
 և Թէ աս անունով զօրագլուխը՝
 հոն մեծ փառք ստացաւ . ինչ
 պէս կրնանք գիտնալու Թէ աս
 կամ ան քաղաքը առնուեցաւ,
 և աս կամ ան տեղը յաղթու-
 Թիւն մը եղաւ, եթէ ոչ իմաս-
 տուն և ճշմարտախօս մարդիկ-
 ներէ, որ աչքով տեսածնին
 պատմեցին, կամ արժանահա-
 լատ անձանց վկայութիւններէն

տեղեկացան և գրեցին : Արդ
 սոյն բանս ամենեւին եղաւ նաև
 Քրիստոսի հրաշքներուն վրայ :
 Ասան զի դնենք թէ նաև սուրբ
 գիրքը ուրիշ որ և իցէ պատմու
 թեանց կարգն ալ սեպուէր , ա
 նանկ ալ միշտ արժանահաւատ կը
 համարուին զայն գրողները իբ
 րև մարդիկ՝ որ անձամբ բուն
 իրենց տեսածը պատմեցին , և
 հաստատեցին : Յիսուսի թշնա
 մեաց առջին՝ որոնք անշուշտ կը
 յանդիմանէին զիրենք իբր ստա
 խօս՝ թէ որ յանդգնած ըլլային
 սուտ մը գրուցելու : Աերջա
 պէս ան գրողները անանկ հա
 մոզեալ էին իրենց գրած և հաս
 տատած ճշմարտութիւր վրայ ,
 որ անիկայ ջատագովելու հա
 մար՝ զոհ եղան կախաղաններու
 վրայ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Զ .

Մարգարեոսքեանց կատարուիլը ուրիշ ապացոյց մըն է Քրիստոսի Աստուածոսքեանը .

Քրիստոսի աստուածային առաքմանը մեծ ապացոյց է նաև մարգարէութիւնները որ յայտնապէս կատարուեցան իրեն վըրայ : Ասան զի Աստուծոյ միայն պահուած է առաջուց տեսնել ապագայ բաները , որոնք հարկաւոր կապակցութիւն մը չունին ամենեին առջի եղած բաներուն հետ : Ալ յիրաւի մենք կրնանք լաւ գիտնալ թէ՛ վաղը արևը կ'ելլէ , վասն զի միշտ կ'ըլլայ աս ըստ կարգի բնութեան . կրնանք նաև գուշակել թէ անձրև պիտի գայ , կամ մըրիկ պիտի ելլէ , և թէ աս տարուան բերքը առատ

կամ նուազ պիտի ըլլայ . և այս՝
 քիչ կամ շատ հաւանական կեր-
 պով, ըստ նշանաց որոնց վրայ
 գուշակութիւն հիմնած է : Մայց
 առաջուց տեսնել թէ ասկէ
 հինգ հարիւր՝ կամ հազար՝ և
 կամ երկու հազար տարի ետքը
 պիտի ծնանի մարդ մը՝ աս տե-
 դրս , և աս կերպով . անոր ունե-
 նալու կեանքը ու մահը ամէն
 պարագաներովը գուշակել տե-
 դրն 'ի տեղը , և իրեն վար-
 դապետութեանը տարածուիլը
 բոլոր աշխարհք , ան ընկերու-
 թիւնը որ պիտի ձեւանար իր ա-
 շակերտներէն . բոլոր աս ամէն
 բաները առաջուց պատմել որոշ
 և պայծառ կերպով , ինչպէս որ
 մէկը պատմելու ըլլար հետզհե-
 տէ իր օրերը հանդիպած բա-
 ները . ուրիշ ո՞վ կրնայ ընել ա-
 սոնք՝ եթէ ոչ միայն Մատուած :
 Իսկ արդ՝ թէ որ աս մարդա-

րէութեանց մէջ նաև առ ալ
 հաստատուած ըլլայ, թէ այս
 մարդս պիտի ըլլայ փրկիչ աշ-
 խարհի, լոյս և շնորհք պիտի
 բերէ մեզի, և թէ Մատուծոյ
 որդին է, և յաւիտեանական հօրը
 պէս ինքն ալ Մատուած. երբոր
 դայ առ մարդս, և հաստատուին
 հրաշալի կերպով իրեն վրայ այն
 ամէն մարդարէութիւնները որ
 առաջուց զուրցրուեր են, պէտք
 է որ հաւատանք թէ Մատուծ-
 մով եղած են ան գուշակու-
 թիւնները, և թէ զայն մարդը
 Մատուած զրկեր է:

Մոր բոլոր առ բաներս ստու-
 գուեցաւ Քրիստոսի վրայ՝ այն-
 պիտի կերպով մը, որ ան մար-
 դարէութիւնները կարդալով կար-
 ծես թէ Քրիստոսի կենաց
 պատմութիւնը կը կարդաս: Մ-
 նոր աշխարհք գալու ժամանա-
 կը, ծնած տեղը, Հերովդեսի

հալածումը, Աղիպտոս փախչի
 լը, իր կենացը եղանակը, ուրիշ-
 ներու հետ վարուելու կերպը,
 իրեն քարոզութիւն, հրաշքները,
 չարչարանքը, մահը, իր վարդա-
 պետուն տարածուիլը, իր Ակե-
 ղեցւոյն սկիզբը ու տևողութիւնը:
 Տուր աս բաներս տեղն՝ ի տե-
 ղը գուշակուեր էին շատ դարե-
 ըով առաջ: Սուրբ գրոց պատ-
 մութիւնը ամենուն ձեռքը կը
 գտնուի. և հին կտակարանը նոր
 կտակարանին հետ բաղդատե-
 լով, աս ճշմարտութիւնս կը
 փայլի արևուն պայծառութիւնը
 պէս: Չեմ ըսեր հիմա հոս թէ
 աս գրքերուն իբրև աստուածա-
 շինչի հաւատանք, հապա բա-
 ւական է որ սեպենք իբրև լոկ
 պատմութիւն մը հերոգոսոսի՝
 թուկիդիդեսի և ուր և իցէ ու-
 ըիշ հեղինակի մը. ստուգենք
 ժամանակը՝ թէ՛ ան մարդարէու

Թիւններուն և թէ ետքը ե-
ղածներուն , և տեսնենք թէ
ինչ որ եղաւ Քրիստոսի վրայ ,
անոր աշխարհք գալէն շատ տա-
րիներով առաջ զուրցուած էր
մարգարէներէն թէ չէ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Է .

Նոյն ապացոռցոռքեան շարունակոռ-
րիւնը .

Աջ միայն ստուգուեցաւ 'ի
Քրիստոս բոլոր ան բաները որ
իրեն վրայ գուշակեր էին մար-
գարէները , այլ նաև նոյն ինքն
Քրիստոս մարգարէացաւ շատ
դէպքեր և ամէնքն ալ ստու-
գուեցան ամբողջ : Մեռնելէն
առաջ գուշակեց ինքը Կրուսա-
ղէմի կործանումը , և յայտնի
խօսքերով ցըցուց այն սոսկալի
տեսարանը . և իրաւցընէ քիչ

տարիներէն ետքը Արուսաղէմ
 քանդեցաւ, և հեթանոս պատ-
 միչներէն գիտենք, որ քաղաքին
 պաշարման և առման ժամանա-
 կը՝ անանկ սոսկալի դէպքեր ե-
 ղան՝ որ պատմութիւնը կար-
 դացողին մարմինը բոլոր կը փը-
 շաքաղի: Պատմեց Քրիստոս իր
 աշակերտացը ան տառապանքը՝
 չարչարանքը և մահը որ իրեն
 անուանը համար պիտի քաշէին:
 Աւամէնքը գիտեն որ առաքեալ-
 ները բոլոր աշխարհը կը շըր-
 ջէին, և շատ չարչարանքով ա-
 ըրիւննին թափելով կը վկայէին
 իրենց աստուածային վարդա-
 պետին հաւատքը: Վախազու-
 շակեցնաւ որ իր եկեղեցին պի-
 տի տարածուի հրաշալի կերպով
 մը, և ոչ երբէք պիտի պակսի
 և կորսուի, թէպէտ և բոլոր
 դժոխք ալ ոտք ելլէ իրեն դէմ.
 և յիրաւի ասանկ եղաւ, զոր կը

տեսնենք մեր աչքովը, և իբր
 թէ ձեռքով ալ կը շօշափենք :
 Արեմն ուրիշ ինչ բան պէտք է
 համոզուելու թէ Վրիստոս
 ճմարտապէս դրկուած է ՂԿ
 սուծոյ : Ինչպէս ինքն ալ հաս
 տատեց, և մեր մայրը կաթու
 դիկէ սուրբ եկեղեցին կը սոր
 վեցրնէ մեզի թէ ՂԿ սուծոյ Ար
 դին էր, և ՂԿ սուծ՝ հաւատար
 հօր ՂԿ սուծոյ . ուստի անոր
 վարդապետութիւնն ալ է զուտ
 ճմարտութիւն : Արովհետեւ
 ՂԿ սուծ ըլլալով չէր կրնար
 ոչ խաբուիլ և ոչ խաբել : Աւ
 րեմն ինչ ողբալի կուրութիւն է
 ան քանի մը թշուառ մարդկանց
 կուրութիւնը, որ դեռ կը ջա
 նան գոցելու աչուրնին ասանկ
 լուսաւոր ճմարտութե մը դէմ :
 Ար պարծին ամենեւին հաւատք
 մը չունենանուն վրայ, և հպար
 տութեամբ մը բոլոր մեր ուղղա

փառ հաւատքը նախապաշար
 մունք կը համարին և գուցէ ի
 րենց բոլոր կենացը մէջ կրօնքի
 ճշմարտութեան վրայ և ոչ գիրք
 մը կարդացած ունին . և իրենց
 անհաւատութեան մէկ հատիկ
 հիմն է՝ երկու իրեք խենթ
 խօսքեր որ լաած են մէկ քանի
 տգէտ շաղակրատներէն : Տա
 ւակից ըլլանք իրենց ողբալի մո
 լորութեանը վրայ , և ջանանք
 յորդորել որ գոնէ մեզի մտիկ
 ընեն : Այսան զի թէ որ աս ը
 նել տանք , անկէ ետքը դիւրին
 կ'ըլլայ Աստուծոյ շնորհքովը ի
 րենց դարձը 'ի փարախ սուրբ
 Ակեղեցւոյ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ը .

Քրիստոնեական կրօնքիև աստուած
 ծայիև ըրարուելև անժխտելի
 ապացոյց .

Քրիստոնեական կրօնքի ճշմարտութիւնը ցուցնելու համար ինչուան հիմա բերած ապացոյցներուս վերջինն ալ դնենք, որ ինքն իրեն ամենուն աչքին առջևն է . և աս իմանալու համար հարկաւոր չէ՝ ոչ սուրբ գիրքը քննել, ոչ սրբոց հարց գրուածքները կամ հեթանոսական պատմութիւնները, ոչ Քրիստոսի ըրած հրաշքները, և ոչ իրեն վերայ եղած մարդարէութիւնները . բաւական է միայն նայիլ մէկ քանի եղած բաներուն, որոնց դէմ ոչ ոք հակառակեր է :

Մեքարիշտ մարդիկ ալ կ'ըն-

գունին թէ Քրիստոս փոփո-
 խուածի մը տուաւ բոլոր աշխար-
 հիս, որ կռապաշտուած ենէն ան-
 ցաւ ՚ի քրիստոնէութիւնն. նոյն-
 պէս ամէնքը կ'ընդունին առանց
 հակառակելու, թէ Քրիստոսի
 սորվեցուցած կրօնքը դեռ ին-
 չուան հիմա կեցած է բոլոր աշ-
 խարհքիս մեծ մասին մէջ: Ալ-
 մանապէս ոչ ոք կրնայ տարակու-
 սիլ թէ Քրիստոս էր նուաստ
 և աղքատ ցեղէ ինչպէս իր ա-
 ռաքեալներն ալ. և թէ քրիստո-
 նէական կրօնքը առանց զօրու-
 թեան զինուց մտաւ և տարա-
 ծուեցաւ բոլոր աշխարհք. և
 դարձեալ, թէ՛ աս կրօնքին պա-
 տուէրքը և խրատները յայտնա-
 պէս հակառակ են մեր կրօն,
 անդադար պատերազմելով ա-
 նոնց հետ, և բռնադատելով որ
 ստէպ ստէպ իրեն համար ցա-
 ւալի զոհեր ընենք: Աս ամէնը

ասանկ ըլլալով, ես ալ հիմա
 սուրբ ()գոսափնոսի հետ այս-
 պէս կ'առարկեմ. Մշխարհիս
 վրայ մեծ փոփոխութիւն մը տա-
 լը՝ և շահել զմարդիկ առանց զի-
 նուց, առանց զօրութեան և
 առանց բռնութեան՝ որ քրիս-
 տոնէական կրօնքը ընդունին ա-
 մէն տեսակ մարդիկ՝ արք և կա-
 նայք ամէն հասակէ և ամէն
 վիճակէ, ծերերը՝ երիտասարդ-
 ները և տղայք, հարուստները
 և աղքատները, իմաստուննե-
 ըր և սղէտները. չէ թէ թե-
 թե և աշխատութեամբ, այլ մե-
 ծամեծ փրասներով, և իրենց
 կեանքը զոհ ընելով անտանելի
 չարչարանքներու մէջ. դար-
 ձեալ, ան կրօնքը հաստատել՝
 տարածել՝ և մշտնջենաւորել,
 տիեզերակալ իշխանաց բռնու-
 թեանը, աշխարհի իմաստնոց
 ճարտարութիւնը, և բոլոր մարդ-

կային կրից բուն յարձակմանցը
 դէմ, առ ամէն եղածները Վր-
 թիստոսի և իր առաքելոցը ձեռ-
 քովը, արդեօք անոնց ըրած մե-
 ծամեծ հրաշքներուն ուժովն էր՝
 թէ չէ. թէ որ հրաշքներուն ու-
 ժովը, անանկ էնէ քրիստոնէա-
 կան կրօնքը ճշմարիտ է. իսկ թէ
 որ առանց հրաշից, ան ատեն կը
 հարրցրնեմ թէ արդեօք հրաշք-
 ներուն մէջը առ ամենէն մեծը
 չէ մի, առանց հրաշքի ամե-
 նուն սիրտը շահիլ և բոլոր աշ-
 խարհք դարձրնել. իսկնթ պիտի
 ըլլային մարդիկ որ առանց ա-
 պացուցի՝ առանց նշան մը տես-
 նելու Վստուածային առաքման,
 առանց մէկ բունութեան մը, մա-
 նաւանդ թէ իրենք զիրենք ձգե-
 լով մահուան վտանգներու մէջ,
 ուղենային քանի մը աղքատ և
 տղէտ քարոզիչներու վարդա-
 պետութեանը հետեւիլ, որոնք

դրկուած էին անանկ մարդէ մը՝
որ անարգական պատժով դա-
տապարտուած էր : Մը ապացու-
ցիս պատասխան չի կայ : Տուղ
մտածեն անոնք որ այնչափ թե-
թեամտութեամբ կ' ուրանան
մեր կրօնքին ճշմարտութիւնը .
և տեսնեն թէ ո՞ր կը գտնուի
մեծագոյն հաստատութի, ար-
դեօք ասոր մէջ, չէ նէ իրենց
անհիմն խօսակցութեանցը մէջ
որով խաբուած են :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Թ .

Կը հերքի այն առարկոչքիւնը թէ ոչրիչ
կրօնք աչ կայ, որ շատ ժամանակի
'ի վեր հաստատ կեցած է .

Վուցէ ոմանք առարկեն թէ
քրիստոնէութենէ զատ՝ կայ ա-
նանկ կրօնք ալ որ բոլոր աշ-
խարհք՝ և շատ ազգերու մէջ

տարածուած է, և մինչև հիմա
 հաստատ կը մնայ: Քայց ասոր
 պատասխանը յայտնի է, վասն զի
 ան կրօնքը հիմնողը և իր յաջորդ-
 ները յաղթական զէնքի ուժով
 տարածեցին ամէն տեղ իրենց
 հաւատքը, անոնց զօրաւոր փաս-
 տերը իրենց մահահոտ սուրերն
 էին զոր կը շողացրնէին յաղ-
 թուողներուն գլխուն վրայ, և
 ամէն ասլացուցութիւն՝ աս եր-
 կու խօսքիս վրայ կեցած էր՝ հո՛մ
 կը հաստատաս, հո՛մ կը մեռնիս: Ա՛լ
 թէ ան կերպս կը բանեցրնէին
 Յիսուսի առաքեալները, որ
 պանդխտութիւն շրջելով երկուքը
 իրեքը մէկտեղ աշխարհքէ աշ-
 խարհք, ուրիշ զէնք չունէին
 հետերնին, բայց միայն իրենց
 ճամբորդութեան տկար ցուպը:
 Ան այլակրօնից առաջին օրէնք
 տուողը՝ երբոր սկսաւ քարոզե-
 լու իր կրօնքը, արդէն անթիւ

գանձերու տէր էր՝ և շատ զօ-
 րաւոր իր ատենի մարդկանց
 մէջ՝ որ ան կողմերը կը բնակէին,
 չափէն եւելի հրահանգ ունե-
 ցող, և երեւելի խմաստուններու
 կարգը ըլլալով, իրեն հետևող-
 ներուն վրայ վեհ ազդեցութիւն
 մը ունէր: Իսկ ընդ հակա-
 ոակն Քրիստոս աղքատ ազգա-
 տոհմէ՝ խեղճ վիճակի մէջ, ա-
 մենեին մէկ ուսմունք մը չէր
 սորված, չունէր իշխանական պա-
 տիւ մը, և անանկ աղքատ էր՝
 որ ծնաւ ախոռի մը մէջ, և բոլոր
 իր կեանքը սակաւապիտութե-
 անցընելով չունէր տեղ մը ուր
 գլուխը վար դնէր: Չէր ուրիշ
 օրէնսդիրներուն պէս, որոնք կը
 վառէին մարդկային չար կըրքե-
 րը. այլ Յիսուս կը հրամայէր
 դէմ կենալ և սանձել կըրքերը,
 չտալով ազատութի իր հետևող-
 ներուն՝ մարմնական հաճոյից

Ետևէ իյնալ, որոնք կը գրգռեն
 և կը մոլորցնեն մարդու սիրտը :
 Վրիստոս՝ այսպէս չուզելով
 բորբոքել և ոչ մէկ մարմնական
 կերք մը, չուզելով փայփայել ո՛ր
 և իցէ չար ախտ մը, խօսեցաւ
 միշտ զարմանալի վսեմութեամբ
 ամէն մեղքերու և մոլութեանց
 դէմ, և ոչ երբէք ջատագովեց
 անվայել գործք մը . և այսպէս
 ինքը չէ թէ միայն խօսքով, այլ
 և գործքով սորվեցուց ամենուն
 առաքինութեան նեղ ճամբան :
 Սերեմն տես ի՛նչ բազդատու
 թիւն կայ : Յիսուսի և ուրիշ
 օրէնսդիրներու մէջ :

Արաճ խօսքով, կը տեսնես
 որ ան օրէնսդիրներէն մէկը՝ խա-
 բէական գիւտերով և դիւական
 երևոյթներով՝ իր բանը առաջ
 կըրտանի . ուրիշ մը՝ որ արդէն զօ-
 րաւոր մարդ մը ըլլալով, ճարտար
 հնարքներով թագաւոր կ'ըլլայ,

Ետքը կը տարածէ իր տէրու
 թիւնը զօրութիւն զինուց նուա
 ճելով զամէնքը՝ և թոյլ տալով
 իրեններուն աւարառութեամբ
 հարրստնալ, կը դնէ իր կրօնքը
 ընկճեալ և աղքատացեալ ժո
 ղովուրդներու վրայ. ինչպէս ու
 ըիշ աշխարհակալներ ուզած
 օրէնքնին սահմանած են յաղ
 թուող հպատակներուն : Աւ
 րեմն ասանկ կրօնքի մէջ ի՞նչ
 բան կրնայ գտնուիլ որ աստուա
 ծային ըլլայ, ի՞նչ բան՝ որ հրա
 շալի : Այս իրաւցընէ խորաման
 կութի մը, յաջողութի, ուժ և
 ասոնց նման ուրիշ բաներ. բայց
 բնաւ չերևնար գերբնական զօ
 րութիւն մը. չի կայ ամենեւին
 բան մը՝ որ ամենափոքր կերպով
 մը բաղդատուի Վրիստոսի գոր
 ծոցը հետ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի .

Հերքուելն կռապաշտոնքեանս վրայ
հիմնած դժուարոնք իշննեցոնսն .

Թերևս գտնուին ոմանք որ
կռապաշտութեան վրայ խնդիր
հանեն, թէ Վրիստոսի գալըս
տենէն առաջ տարածուած էր
գրեթէ բոլոր աշխարհք, և մին
չև աս օրս կը տիրէ շատ ազգե-
րու վրայ . բայց չի կրնար ասով
ապացուցուիլ թէ կռապաշտու-
թիւնը ըլլայ ճշմարիտ կրօնքը .
վասն զի կռապաշտութիւնը կը
րօնք մը չէ, հապա կոյտ մը խա-
բէութեանց և այլանդակ հրէշ-
ներու, որ ատեն ատեն և տեղ
տեղ հազարաւոր կերպարանք
կ'առնէ մէկ մէկէ տարբեր . որով
պակսելով հաւատոյ միութիւնը,
մէկէն կ'ոչընչանայ նաև կարծե-

ցեալ երկար տեղութիւնը՝ և
ամէն տեղ տարածուելուն խա-
բէութիւնը: Այս իր տարբե-
րութիւնները ուրիշ բան չէ,
բայց եթէ այլ և այլ մոլորու-
թեանց խառնակութիւն մը որ
քանի կ'երթան կ'աճին, ճշմար-
տութիւնը այլայլելով և կերպա-
րանափոխ ընելով՝ անճոռնի ա-
ռասպելներով չարահասար այլա-
բանութիւններով և կիրքերը
աստուածացրնելով: Ասկէ զատ
չի կայ անոր մէջը անփոփոխ կամ
հաստատուն բան մը՝ որ մեզի
գաղափար մը տայ, չեմ ըսեր Աս-
տուծմէ ազդեալ ըլլալուն՝ այլ և
ոչ մարդկութեան վայել թեթե-
նշան մը ունենալուն:

Արեմն ինչպէս կրնայ բաղ-
դատուիլ քրիստոնէական կրօն-
քը՝ աս սուրբ կրօնքը, որուն մէջ
ամէն բան գեղեցիկ կապով միա-
ցած է, ամէն բան կարգով կանո-

նով, բոլորովին մաքուր՝ բոլորովին
 վեհ, և բոլորը համաձայն
 բնական խելքի • Խնչպէս կրնայ
 կ'ըսեմ, բաղդատուիլ կուսպաշ-
 տութեան այլանդակ հրէշին,
 ան խառն 'ի խուռն բազմութե-
 դից և դիցուհեաց՝ որ անդադար
 մէկ մէկու դէմ կուուոյ մէջ են,
 որ մէկզմէկ կ'անարգեն, մէկ
 մէկու կը նախանձին, արիւնով
 կը պարարին • կը հրամայեն գո-
 ղանալ ու շնալ, և կը պղծին մո-
 լութիւն • որ կը պաշտպանեն բա-
 րուց ապականութիւր, կը սիրեն
 մարդկային մարմնոց զոհերը,
 կ'ուզեն գարշելի արարողութեց
 պաշտօններ, և առանց մէկ կար-
 գի մը և միաբանութեան՝ ա-
 մէնքը գերի են ըրեր զիրենք ան-
 դութ և անժանօթ աստուա-
 ծութեան մը՝ որուն անուն
 կուտան Սաղդ կամ Ղակատա,
 գիր: Ան բանը որ մէկէն մար-

գուս խելքին բոլորովին դէմ
 կ'ելլէ, կրնայ արդեօք համեմա-
 տիլ մեր վսեմական կրօնքին
 հետ : Ասանկ բաղդատութեան
 անտեղութիւնը յայտնելու հա-
 մար բաւական է բանալ ան գրք-
 քերը՝ ուր գրուած են սուտ ա-
 տուածներուն պատմութիւնը,
 և համեմատել քրիստոնէական
 հաւատոյ վարդապետութեան՝
 ու հին և նոր կտակարանի պատ-
 մութեանը հետ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ա .

Կարոշիկե եկեղեցին
 Աստուածային է .

Ապացուցինք թէ Վրիստոս
 ճմարտապէս Աստուծմէ զըր-
 կուած է : Արեմն ասկէ կը հե-
 տեի թէ իր ամէն խօսքը ճմար-
 տութի է . իր ամէն խոստմունք

ները պիտի կատարուին . իր հիմ
 նած եկեղեցին ալ՝ ինչպէս ինքը
 անձամբ վկայեց , մինչև ցկատա
 րած աշխարհի պիտի մնայ հաս
 տատ : Արեմն աս եկեղեցին՝
 որուն խոստացաւ իր պաշտպա
 նութիւնը , չի կրնար զմեզ խա
 բել . և հետեւաբար պէտք է որ
 խաղաղական սրտով հանդիստ
 մնանք իր սորվեցուցած հա
 ւատքին մէջ . անպատշաճ բան
 մը ըլլալով մեզի՝ տարակուսիլ
 անոր սորվեցուցած ո՞ր և իցէ յօ
 դուածին կամ մասին վրայ :

Աս եկեղեցին , որուն գիրկը
 պիտի ապրինք և մեռնինք , է
 հռովմէական ուղղափառ և ա
 ռաքելական եղեկեցին , որուն
 երևելի գլուխ կը ճանչնանք
 հռովմայ Քահանայապետը :
 Ասն զի բաւական չէր մեզի
 հաւատալը թէ Քրիստոս է
 ճշմարիտ Աստուած և ճշմարիտ

մարդ՝ որ աշխարհք եկաւ զմեզ
 փրկելու համար. և թէ սխալ են
 քրիստոնէական կրօնքէն դուրս՝
 ամէն կրօնք, եթէ որ մենք ճշ
 մարիտ եկեղեցւոյն հետ միա-
 ցած չլայինք՝ որ է հռովմէական
 ուղղափառ կրօնքը: Ահաք է որ
 աղէկ մը բացատրենք աս նիւ-
 թըս: Այլ թէպէտ ուղղափառ
 եկեղեցիէն բաժնուած աղանդ-
 ներն ալ՝ քրիստոնէայ կը կո-
 ջուին, կրնայ ըլլալ որ անզգոյշք
 ոմանք՝ անոնց տրուած աս անու-
 նին սրբութենէն խաբուին և
 մոլորին, կարծելով թէ բաւա-
 կան է աս աղանդներէն մէկուն
 հետեիլ՝ յաւիտեանական փրկու-
 թեան հասնելու համար:

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Բ .

Հռովմեակաւ եկեղեցիէն թաժնուած
աղանդներուն առաքիչնք .

Հռովմեական եկեղեցին
բաժնուած ամէն աղանդներուն
մոլորութիւնը ցուցնելու հա-
մար , հարկաւոր չէ զատ զատ
վիճել իրենց սխալներուն դէմ .
այլ բաւական է դնել միայն մէկ
փաստ մը , որ հաւասարապէս ա-
նոնց ամենուն դէմ պատերազ-
մելով ցուցնէ իրենց ստուծիր :
Այսինքն , հարցնել իրենց թէ
ո՞րն է ճշմարիտ եկեղեցին :
Յայտնապէս պիտի վկայեն թէ
ան է ճշմարիտ եկեղեցին՝ զոր
հիմնեց Քրիստոս և իր առա-
քեալները , որ ինչուան հիմա-
անընդհատ կը շարունակէ : Ա-
րեմն , ո՞ր եկեղեցին է աս նշան-

ները ունեցողը . արդեօք հռով
 մէական ուղղափառ եկեղեցին
 է , թէ ուրիշ եկեղեցիներէն
 մէկը : Սուղ ամէն մէկը ելլէ դի
 մացնիս , Սութերականը , Վալ
 վինականը , և Տողոքականնե
 րը . մէկ հարցմունք մը միայն
 բաւական է յաղթահարելու զի
 րենք : Սո հարցմունքին՝ ո՞վ է
 քու հիմնադիրդ , պիտի ըսէ մէ
 կը թէ՛ Սութերը , մէկալը թէ
 Վալվինը , իսկ մէկալնոնք թէ
 Սոկինոսը կամ Գոքսը , և կամ
 ո՞ր և իցէ աղանդապետ մը : Որ
 ըսել է թէ իրենց հսուծիւնը
 կ'ելլէ ինչուան երկու հարիւր
 տարի : Իսկ ասդին հռովմէա
 կան եկեղեցւոյն հիմնադիրն է
 առաքելոց գլուխը . և անոր յա
 ջորդ սրբազան քահանայապետ
 ները , շղթայի մը պէս անընդ
 հատ մէկըմէկէ ետքը յաջոր
 դելով՝ Վեարոս առաքելէն

Էր հասնին մինչև հիմակուան
 Պիոս թ. սրբազան հայրապե-
 տը : Այն անանկ ապացոյց մըն է
 որուն ոչ դէմ կրնայ գրուցուիլ,
 և ոչ պատասխան տրուիլ, որով
 հետևե անանկ հիման մը վրայ
 արդեամբ հաստատուած է, զոր
 չեն կրնար ուրանալ նաև նոյն
 իսկ նորադանդները . որոնք գիտ-
 նալով աս ճշմարտութիւնը և
 ոչ իսկ կը յանդգնին վիճելու
 ասոր վրայ :

Գ Լ Ա Ի Խ Ի Վ

Մէկ քանի կանոն ևորադանդներէ
 չի իսարոշերոշ համար . և պատաս-
 իսակ իրենց քանի մը սուխրա-
 կան առարկոշքիշնկերոշն .

Անչ կ'ըսեն նորադանդները
 իրենց մոլորութիւնը ծածկելու
 համար : Ա'ըսեն թէ հռովմէա-

կան եկեղեցին ապականեալ էր
 և մոլորեալ, ուստի հարկաւորա-
 պէս պէտք էր զանի ուղղել և
 նորոգել: Այս պատճառաւ իրենք
 իրենց՝ Վերահորոգողք, և իրենց ե-
 կեղեցեացը՝ Վերահորոգեալ անուն
 տուին: Այլ որովհետև հերե-
 տիկոսները իրենց կրօնական
 վէճերուն մէջ սովորութիւն ու-
 նին կեղծաւորելու թէ միայն
 ճշմարտութեան նախանձով վա-
 ռաւած կը խօսին, անոր համար
 պէտք է զգուշանալ և չի խա-
 բուիլ անոնց գեղեցիկ խօսքե-
 րէն՝ որ խմաստ մը չունին, և ա-
 նոնց տրամաբանութիւն՝ որով
 ամենեւին բան մը չեն կրնար
 ցուցնել: Վարձեալ խորագի-
 տութեամբ՝ պէտք չէ շատ վրա-
 տահիլ ու հաւատալ իրենց
 պատմածներուն, ուղղափառաց
 պակասութեանցը և գէշ սովո-
 րութիւններուն վրայ. վասն զի

իրենց աղանդին հողին՝ և ան
մեծ ատելութիւնը զոր ունին
հռովմէական եկեղեցւոյն դէմ,
չատ անդամ կը դրդէ զիրենք
զրպարտելու . որով կամ ամե-
նեին չեղած բաները իբրև ե-
ղած կը հնարեն ու կը պատմեն,
և կամ կը ծրուռկեն ու չափա-
զանցութեամբ կը մեծցնեն՝
թէ որ դիպուածով իրաւ բան
մըն ալ պատմելու ըլլան :

Ազդափառ մը, մանաւանդ
երբ բաւական հմուտ չէ պատ-
մուէ, պէտք չէ մանայ իր չգիտ-
ցած խնդիրներուն մէջ վիճե-
լով ատեն ատեն այլ և այլ տեղ
եղած բարուց ապականութեան
քիչութեանը կամ շատութեա-
նը վրայօք և ոչ եւելի կամ պա-
կաս ստուգութիւն ան մէկ քանի
դայթագղական գործքերուն,
զոր կը պատմեն անոնք եկեղե-
ցականաց կամ եպիսկոպոսաց

վրայօք : Աւելի դիւրին և շի-
տակ կերպով պատասխանելու
համար ասանկ առարկու թէց ,
կը դնենք հետեւեալ տրամա-
խօսութիւնը , զոր նորադանդ
մը և ուղղափառ մը իրարու հետ
կ'ընեն :

Նորադանդ . Մըջի ատենները՝
սա դարուն մէջ , աս՝ կամ ան
գէշ սովորութիւնը կար . նոյն
խակ հռովմ , ասանկ՝ կամ այս-
պիսի գայթաղութիւններ կու-
տար . եկեղեցականները՝ ոչ մի-
այն իրենց պարտքը չէին կատա-
րէր , այլ և ամենայն ախտից և
մոլութեանց մէջ ընկղմած էին :

Ուղղափառ . Աս չեմ ուզեր
հիմա վիճել թէ ըսածներուդ
մէջ կայ որ ճշմարիտ է և կայ
որ սուտ . այլ մանաւանդ կ'են-
թադրեմ թէ բոլորն ալ ճշմա-
րիտ ըլլան : Մտով ինչ կ'ըլլայ ե-
ղեր : Արբոր Վրիստոս հիմնեց

իր եկեղեցին՝ ամենևին չըսաւ
 թէ ան եկեղեցւոյն մէջ ամէն
 քահանայապետները սուրբ պի-
 տի ըլլան, թէ բոլոր եպիսկո-
 պոսները և ամէն եկեղեցականք
 իրենց պարտքը միշտ աղէկ պի-
 տի կատարեն. այլ միայն ըսաւ
 թէ ինքը ոչ երբէք պիտի թու-
 ղու որ աս եկեղեցին մոլորու-
 թեան մէջ իյնայ, և թէ՛ ինքը
 ինչուան աշխարհքիս վերջը ա-
 նոր հետ պիտի ըլլայ: Արեմն
 ինչ վերաբերութիւն ունի քա-
 հանայապետաց՝ եպիսկոպոսաց՝
 և եկեղեցականաց պակասութի-
 ները՝ Քրիստոսի վարդապետու-
 թեանը հետ, որոնց պաշտօնն է
 սորվեցընել ինձի ուղիղ հաւատ-
 քը: Այս կը տեսնեմ զանոնք իմ
 Փրկչէս զրկուած. թէ որ ախ-
 տաւոր են՝ կը ցաւիմ և կ'ողբամ
 անոնց մեղքերուն վրայ. բայց
 ոչ եթէ ասոր համար իրաւ

ունք մը կրնամ ունենալ անոնց
վարդապետութենէն հեռանա-
լու : Սասն զի Քրիստոս որ
ինձի կը հրամայէ հնազանդելու
իր պաշտօնէից, ջրսեր թէ մտիկ
չընեմ անոնց երբ ախտաւոր ըլ-
լան :

Նորադանդ . Մնչպէս կարելի
է որ Քրիստոս ճշմարտութիւ-
նը մեզի սորվեցընելու համար
ուղենայ գործածել չար պաշտօ-
նեաներ . սրբութիւնը չի կրը-
նար ընկերանալ մոլութեան
հետ, ինչպէս և ոչ լոյսը խաւա-
րին հետ :

Ուղղափառ . Մէն մարդ իրեն
ուղածին պէս կ'երեւակայէ ու կը
տեսնէ եղած բաները . բայց ին-
ձի անանկ զարմանք մը չի դար-
դրուցածներուդ վրայ, այլ մա-
նաւանդ կարգէ դուրս բան կ'ե-
րեւար, թէ որ Քրիստոս ու-
ղած ըլլար միայն բարի պաշտօ-

նեաներ առնելու իր ծառայու-
 թեանը մէջ: Ս ասն զի՝ կամ
 պիտի պարտաւորէր ինքը շարու-
 նակ հրաշքներ գործել և չթո-
 ղուլ որ միշտ աշխարհքիս ամէն
 կողմը եկեղեցւոյ պաշտօնեայ
 մըն ալ ամենւինս մեղք մը չի
 գործէ. և կամ՝ հարկ էր որ մե-
 զի նշան մը տուած ըլլար որով
 կարենայինք ճանչնալ մեղաւոր
 պաշտօնեաները, և անոնց մը-
 տիկ ջընել: Արովհետեւ կան
 շատ մեղքէր որ ծածկաբար կը
 գործուին, և միայն գործողը կը
 գիտնայ. այսպիսի դիպուածնե-
 րու մէջ ինչ պիտի ընէինք. թեր-
 ևս կը պարտաւորէր Ստուած
 շարունակ հրաշքներ ընելով ի
 մացընել մեզի որ մտիկ ջընենք
 աս եկեղեցականին, և ան ե-
 պիսկոպոսին, որովհետեւ արա-
 տաւորեալ է աս կամ ան մեղ-
 քով: Չէս տեսներ թէ ինչ

շիտթութեան մէջ կը մնայինք,
 թէ որ ասանկ վարդապետու
 թեան մը հետեւած ըլլայինք:
 Արեմն կ'իմանաս թէ որչափ
 անտեղի բան է ըսելը, թէ հը
 ուովմէական եկեղեցին մոլորե
 ցաւ, և թէ պէտք չէ որ մտիկ
 ընենք անոր՝ պատճառելով եկե
 ղեցականաց՝ եպիսկոպոսաց՝ ու
 նաև քահանայապետներուն մո
 լութիւնները, թէ և անանկ
 ծանր ըլլան անոնք ինչպէս որ
 դուք կ'ըսէք, կամ նաև ձեր ը
 սածէն ալ եւելի:

Նորադանդ • Նայց շատ խիստ
 և ծանր բան է ան զոր դուք ուղ
 ղափառքդ կը ջատագովէք և 'ի
 գործ կը դնէք, այսինքն՝ հաւա
 տոյ բաներու մէջ մտքերնիդ հը
 պատակել եկեղեցւոյ, կամ ու
 ըիշ մարդկանց դատաստանին:

Ուղղափառ • Մենք մեր մտաց
 դատողութիւնը եկեղեցւոյ իշ

խանութեանը տակ կը ձգենք ,
 վասն զի ան է աւանդապահ
 ճշմարտութեան՝ ըստ կարգա-
 դրութեանն Մատուծոյ , որ խոս-
 տացաւ անոր միշտ իր հետը ըւ-
 լալ . ուստի և անփոփոխ պահել
 զանիկայ , և ուրիշի ալ աս սոր-
 վեցընել . անոր համար՝ ձգելով
 զմեզ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը
 տակ՝ ձգած կ'ըլլանք զմեզ ընդ
 իշխանութեամբ Մատուծոյ :

Նորադանդ . Մայց արդեօք
 բաւական չէ միայն սուրբ գիր-
 քը , ան ամէն բանը գիտնալու
 համար զոր Մատուած ուզեր է
 յայտնել մեզի :

Ուղղագիր . Չէ . և ասոր մե-
 ծագոյն ապացոյցը մեզի , նոյն
 իսկ նորադանդներն են : Մտնիք
 քանի որ բաժնուեցան ուղղա-
 փառ եկեղեցիէն , ընտրեցին ի-
 րենց սուրբ գրոց հեղինակու-
 թիւնը , բայց ճշմարտութիւնը

գտնալէն շատ հեռու մնալով, չի
 կրցան ամենեւին մէկմէկու խօսք
 ալ հասկընալ, և այսպէս բաժ-
 նուեցան ինկան մէկ մէկէ տար-
 բեր շատ աղանդներու մէջ, որ
 գրեթէ անկարելի է զանոնք դաս
 դաս որոշել: Աշմարտութիւնը
 մէկ է՝ և միշտ անսփոփոխ. ուրե-
 մըն ինչպէս կարելի է գտնել
 անիկայ ան աղանդներուն մէջ,
 որ մէկմէկու հետ անմիաբան
 են, և որէ որ հաւատքնին կը փո-
 խեն: Անոնի մը սուտ ըլլալը՝
 ան ատեն ապացուցութեամբ
 յայտնի կ'երևնայ, երբոր սուտ
 հետևութիւններու կը տանի:
 Իսկ արդ, ան կանոնը թէ սուրբ
 գիրքը ամէն մարդ ըստ իր իմա-
 նալուն և ըստ կարծեացը պէտք
 է մեկնել, առանց մտիկ ընելու
 ամենեւին կաթուղիկէ եկեղե-
 ցւոյ ձայնին, այնչափ մոլորութե
 մէջ տարաւ ձգեց նաև նոյն իսկ

նորադանդները , որ իրաւցրնէ
 շատ դժուար կ'ըլլար չէ թէ
 միայն մէկիկ մէկիկ հերքել զա
 նոնք , այլ նաև համրելն ալ :

Նորադանդ . Քայց նոյն իսկ
 Մատուծոյ խօսքէն եւելի՛ որուն
 կրնանք մենք աղէկ վստահիլ :

Ուղղագիր . Թէ որ Մատու
 ծոյ խօսքը ամէն մէկ մասին մէջ
 այնպէս պարզ և յայտնի ըլլար ,
 որ ամէնքն ալ կարենային շիտակ
 հասկրնալ՝ և վտանգ մը չըլլար
 սխալելու , ան ատեն կրնար
 ընդունուիլ նորադանդից դրու
 թիւնը : Քայց ես գիտեմ որ
 սուրբ գիրքը ծով մըն է , որուն
 մէջ կը կորսուին իմաստուն մար
 դիկ ալ . և դուք իսկ նորադանդ
 քրդ որ մտքերնիդ դրեր էք թէ
 շատ պարզ և դիւրին է սուրբ
 գիրքը հասկրնալ , յայտնի նշան
 ներով կը ցուցրնէք մեզի թէ
 այնպէս չէ . որովհետև ձեր մէ

Ջր իւրաքանչիւր աղանդ և ամէն
 աղանդաւորները՝ մէկը մէկալէն
 տարբեր կը մեկնէ սուրբ գիրքը
 իր ուղածին պէս : Վնծի կ'երև-
 նայ որ եթէ Վրիստոս չհաս-
 տատէր աշխարհքիս վրայ կեն-
 դանի իշխանութիւն մը՝ որ ճրչ-
 մարտութիւնը մեզի սորվեցը-
 նէր, մոլորութենէ զմեզ հեռա-
 ցընէր, և մեր տարակոյտները
 լուծէր, թէ որ չընէր կ'ըսեմ
 աս բանս՝ կը ձգէր զմեզ անանկ
 շիտթութեան մը մէջ, որ աս-
 տուածային յայտնութեան լոյ-
 սը քիչ օգուտ կ'ընէր մեզի : Աւ-
 յիրաւի, Վրիստոսի գալստե-
 նէն մինչև աս օրս, անթիւ հե-
 րետիկոսութիւններ և աղանդ-
 ներ երևցան աշխարհիս վրայ՝
 որոնք այլանդակ մոլորութիւն-
 ներ քարոզեցին և սորվեցուցին,
 գրեթէ ամէնքն ալ սուրբ գիրքը
 ծուռ հասընալով և ծուռ մեկ-

նելով: Աւրեմն ո՞ւր կը մնար ճշ
 մարտութիւնը, թէ որ չըլլար
 ստոյգ և անսխալ կանոն մը,
 զատելու և որոշելու զանիկայ
 իր հակառակէն: Արդ մենք կը
 զրուցենք թէ աս կանոնը՝ է ե-
 կեղեցւոյ իշխանութիւնը. և
 աս ըսածնիս կրնանք ցուցնել
 'ի նոյն իսկ՝ ի սուրբ գրոց: Ասան
 զի ո՞վ չի կրնար տեսնել իր բնա-
 կան խելքովը, որ եթէ Վրիս-
 տոս հաստատած չըլլար աշ-
 խարհքիս վրայ գերագոյն վար-
 ժապետ մը, որ սորվեցրնէր մե-
 զի ճշմարտութիւնը առանց վտան-
 գի սխալման, մենք չէինք կըր-
 նար ապահով ըլլալ մեր յաւի-
 տենական փրկութեանը հա-
 մար պէտք եղած ամենահար-
 կաւոր բաներուն վրայ. և ինքը
 Վրիստոս՝ աղէկ հաստատած
 չէր ըլլար իր եկեղեցին. և յիրա-
 լի իրեն բարութեանը և իմաս-

տութեանը դէմ հայհոյութիւն
մը կ'ըլլար առ բանս :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Դ .

Որիչ ապացոյց մ'ալ
կորսադակոյից դեմ .

Մնաջի ըսած պատճառներս
ալ մէկ դի դնելով՝ որոնց զօրու-
թիւնը անկարելի է որ ուրա-
ցուի , դեռ կը մնայ միշտ նորա-
զանդներուն դէմ մեծ դժուա-
րութիւն մը՝ որուն ջէն կրնար
պատասխան տալու : Մտնք կ'ը-
սեն թէ հարկաւոր էր որ եկե-
ղեցին վերանորոգուէր , և շրտ-
կէր իր գէշ սովորութիւնները և
մոլորութիւնները որոնց մէջ ին-
կած էր : Թող այնպէս ըլլայ :
Քայց ես կը հարցընեմ . արդեօք
հարկաւոր չէր որ ասանկ մեծ
գործքի մը ձեռք զարնողը Մս-

տուժմէ զրկուած ըլլար . անտա
 րակոյս շատ հարկաւոր էր . վասն
 զի ուլ կրնայ համարձակիլ Մ
 տուծոյ գործքը շտկելու , թէ որ
 Մտուած իրեն յանձնած ջրլար
 այնպիսի գերագոյն պաշտօն մը :
 Իսկ արդ Մութեր , Կալվին ,
 Օուինկլիտս , Պուչերոս և ու
 ըիշ ամէն նորադանդութեան
 պարագլուխները , ուսկից առած
 են աս առաքելութեան պաշտօ
 նը՝ որ իրենց սեփհականեցին :
 Ինչ նշաններ ցուցրցին՝ թէ ի
 իրենք Մտուժմէ զրկուած են :
 Մյսօրուան օրս՝ ինչպէս գիտեն
 ամէնքը , չիկայ մէկ խելացի և
 կրթեալ նորադանդ մը , որ կա
 ընայ իր ծիծաղը բռնել , երբ
 մէկը խօսի անոր հետ անանկ
 հրաշքներու և մարգարէութեց
 վրայ , որ կարող ըլլան հաստա
 տել կարծեցեալ նորոգողներուն
 իշխանութիւնը . և աս՝ թշուա

աբար երևելի կարծուած մար
 դիկներուն վարքը՝ այնչափ յայտ
 նի է՝ ու նոր, որ դժուար բան
 մը չէ կարգով աչքէ անցընել
 և յայտնել՝ որչափ ինչ բաւական
 է ամէցընելու համար նոյն իսկ
 անոնց աղանդին հետևողները :
 Արեմն ինչպէս կրնայ մէկը
 պարտաւորել զմեզ որ անոնց
 խօսքին հաւատանք : Արդեօք
 եւելի բանաւոր և ապահով չէ՞
 մի հռովմէական եկեղեցւոյն
 իշխանութեանը հետևիլ . ու
 թուն սկիզբը առաքեալներէն է ,
 որ այնչափ յեղափոխութեանց
 մէջ անդրդուելի մնաց և ոչ այլ
 այլեցաւ , սորվեցընելով միշտ մի
 և նոյն վարդապետութիւնը :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Ե .

Խոհեակ կասկեմներ որոնք պէտք է
պահել ոչողարիստ մը, ևրք հաւա-
տոյ խորհուրդներոյ վրայ կը
խօսուի .

Շատ անգամ կը հանդիպի
որ կրօնքի վրայօք վիճելու ա-
տեն, ոչ հրաշքներուն դէմ կը
զրուցուի, ոչ մարգարէութեց՝ ոչ
վարդապետութիւններուն սրբու-
թեւը, և ոչ ուրիշ իր աստուա-
ծային յատկութեանցը և նշան-
ներուն : Մ. յԼ խնդիրը կը դառ-
նայ կրօնքին քանի մը խորհրդ-
դոցը վրայ . և անոնք կ'ըլլան
նպատակ դիմախօսութեանց :
Մ. յսպիսի դիպուածներու մէջ
շատ խոհեմութիւն պէտք է .
ապա թէ ոչ վտանգներ դիմացդ
կ'ելլեն իրաւունքդ կորսընցնե-

լու : Պատճառը յայտնի է՝
 վասն զի խորհուրդը՝ ճշմարտա-
 պէս խորհուրդ ըլլալուն համար,
 այն կերպով չի կրնար բացատ-
 րուիլ, որ մեր խելքին յայտնի
 ու պայծառ երևնայ . և ան ա-
 տենը ոյժ մը առնելով անհաւա-
 ար՝ ուղղափառին բացատրու-
 թեանը մութ կերպէն, մէկէն
 կը հետեցրնէ թէ սուտ է ան .
 փոխանակ ըսելու թէ դժուար-
 իմանալի է և անհաս մտայ :
 Տայց աս բանս հանդիպիր, թէ
 որ ուղղափառը դիտնայ բռնել
 վէճը իր ճիշդ սահմանին մէջը :
 Եւ աս դիւրաւ կը յաջողի իրեն,
 թէ որ յետագայ խորհրդածու-
 թիւնները միտքը պահէ :

Եթա և առաջ՝ պէտք է աղէկ
 նայի ուղղափառը որ չըլլայ թէ
 ուղենայ անանկ բացայայտ կեր-
 պով մեկնելու խորհուրդը, որ
 ամենուին մթութիւն մը չմնայ

հասկընալու • վասն զի աս կ'ըլ-
 լար յանդգնութիւն մը և ուզել
 մը որ խորհուրդը խորհուրդ չը-
 մնայ • որովհետև թէ որ կա-
 ընի ըլլար յայտնի ըմբռնել
 զայն և բացայայտ մեկնել, ալ
 խորհուրդ չէր ըլլար մեր մտացը
 առջև : Վասն զի խորհուրդ
 ըսելը՝ գաղտնիք ըսել է, մեր
 բնական խելքէն վեր՝ աստուա-
 ծային ամենիմաստ գիտութիւնը
 պահուած : Մեր համար ամե-
 նասուրբ երրորդութեան, մար-
 դեղութեան, կամ ուրիշ ո՞ր և
 իցէ խորհրդոց վրայ խօսելու ա-
 տեն, թէպէտ մեղադրելի չէ ան
 ուղղափառը՝ որ զանոնք բացա-
 արելու համար ջանայ կամ նմա-
 նութիւններով, (ինչպէս կ'ընեն
 հասարակօրէն քրիստոնէական
 վարդապետութիւն սորվեցրնող
 ները), և կամ խորհրդածու-
 թիւններով՝ զոր խելացի և բա

րեպաշտ մարդիկներէ լաճ են՝
 հասկըցնել, բայց այսու ամենայ
 նիւ շատ զգուշու թեամբ պէտք է
 վարուի՝ որպէս զի չսխալի, և
 այնպիսի նմանու թեանց և խոր
 հրդաժու թեանց իրենց ունեցա
 ծէն եւելի ազգուութի մը տա
 լով, զօրաւոր պատճառի տեղ
 չիղնէ, ան՝ որ միայն յարմար օրի
 նակ մը կամ նմանութիւն մըն է
 և կամ գովելի բացատրութիւն
 մը: Մէկ կ'ըլլայ որ աս նիւթե
 րուս վրայ խօսելէն առաջ՝ յայտ
 նապէս զրուցէ թէ խորհուրդին
 գաղտնութեանը խելք չէ կրցեր
 հասցընել, և չի յանդգնիր ըսե
 լու թէ կրնայ հասցընել, և թէ
 բոլոր ուղղափառք ալ իրեն պէս
 կը զրուցեն. և ահա աս պատ
 ճառաւ կը ճանչնան թէ է խոր
 հուրդ: Վարձեալ՝ աղէկ կ'ըլ
 լայ որ անհաւատից հետ վիճե
 լու ատեն՝ խորհուրդը շատ օրի

նակներով չուզենայ բացատրել,
 կամ յարմար երևցած փաստե-
 րով չի ջանայ ցուցնել. և դու-
 ցէ շատ անգամ խիստ աղէկ
 կ'ըլլայ այսպիսի ապացոյցներէն
 բոլորովին զգուշանալը. վասն
 զի կ'ամ անհաւատը և կ'ամ
 ուրիշ ունկնդիրները կրնան կար-
 ծել թէ իբր հաստատուն ապա-
 ցուցութիւն կը բերուին անոնք :
 Ստղ որ եթէ հակառակորդդ
 խորագէտ է, դիւրաւ կը յաջողի
 իրեն՝ խօսակցութեանդ տկար
 կողմէն բռնել, ու թէ որ կա-
 րենայ երկբայական ցուցնել
 քու բերած յարմարական պատ-
 ճառներդ, կը սկսի պարծիլ թէ
 տարակուսական բան մը երև-
 ցուց խորհուրդը : Ինչի կ'երև-
 նայ թէ ասանկ դիպուածներու
 մէջ եւելի խոհական կերպը՝
 յետագայ տրամախօսութեանս
 ուժին հետեւին է, քիչ մը եւել-

լի կամ քիչ մը պակաս կեր-
պով :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Զ .

Հաշատոյ խորհրդոց վրայ՝ անհաշատ,
կերոշե հետ վիճարուկերոշ կերպը .

Մեկատար . Մնչպէս կարելի
է հաւատալ ան ամէն բաներուն
որոնց որ դուք կը հաւատաք .
այսինքն , կրեք անձինք , և
միայն մէկ Մտուած . Մտուած
մարդ եղած . Հացին ու գինւոյն
գոյացութիւնը փոխուելով՝ նոյն
մարդացեալ Մտուածոյ մարմինը
և արիւնը եղած . և ուրիշ այս
տեսակ բաներ : Մըդ ինչպէս
կրնաք դուք աղէկ կերպով մեկ
նել աս խորհուրդներս :

Ուղղագիր . Ձի կայ ուղղա-
փառ մը որ վատահի համարձակ
մեկնելու զասոնք , և յայտնի

Հասկընալու • վասն զի կը ճանչ
նանք թէ ասոնք խորհուրդք են,
և ասոր համար խկապէս կը
խոստովանինք թէ անխմանալի
գաղտնիք են :

Մեհա-ասո • Ուրեմն ինչպէս
կ'ըլլայ որ հաւատաք անոնց,
երբ խելքերնիդ չի հասնիր :

Ուղղափառ • Մտոր պատաս-
խան տալը շատ դիւրին է : Ար
հաւատանք անոնց՝ վասն զի դի-
տենք թէ Մտուած յայտներ է
մեզի :

Մեհա-ասո • Տայց ասանկ խել-
քէ դուրս բաներու հաւատալը,
ի՞նչ արդիւնք կրնայ ունենալ
Մտուծոյ առջին :

Ուղղափառ • Թէ որ այնպիսի
բաներ ըլլային որ մեր խելքը
հասնէր զանոնք յայտնի ըմբռու-
նելու, ան ատենը հաւատքը
ի՞նչ արդիւնք կ'ունենար • մենք
հաւատալով անոնց՝ մեր տկար

միտքը կը հպատակենք Մատու-
ծոյ անհուն իմաստութեանը :

Մեհասար . Մայց ես կ'ուզեմ
որ բացատրես ինձի , օրինակի
համար՝ ինչպէս կրնայ ըլլալ մէկ
Մատուած մը միայն՝ որ երեք
անձիներ ունենայ :

Ուղղափառ . Զեմ կրնար մեկ
նել ասիկայ . և նորէն կ'ըսեմ
թէ ինձի համար խորհուրդ մըն
է . ես բոլորով սրտիւ կը հաւա-
տամ . և զիս յանցաւոր կը սե-
պէի՝ թէ որ հպարտութեամբ և
յանդգնութեամբ ուզէի խելք
հասցընել ասոր :

Մեհասար . Մարդկային մը-
տաց աս կոյր հնազանդութիւ-
նը չի հասկըցած բաներուն
մէջ՝ ինձի շատ դժուար կ'երև-
նայ :

Ուղղափառ . Ինչ հակառա-
կըն՝ ինձի շատ դիւրին բան կ'ե-
րևնայ . և աս հնազանդութիւնը՝

ճի կրնար կոյր հնազանդութիւն
 ըսուելու : Սէ որ կ'ուզես քեզի
 բացատրեմ թէ ինչպէս կը հաս-
 կրնամ ես աս մտքի հպատակու-
 թիւնը . և աս պատճառաւ կը
 համարձակիմ քանի մը բան հար-
 ցընել քեզի :

Մեկտար . Սէ տեսնեմ, ես
 սիրով կ'ուզեմ մտիկ ընել :

Ուղղագիր . Մշխարհքիս վը-
 րայ բնաւ անանկ բան մը չկայ
 արդեօք՝ որուն մեր խելքը ճի
 հասնի . և աս մեր խելքին չը-
 հասնիլը, կրնայ բաւական ապա-
 ցոյց ըլլալ մեզի թէ այն բանը
 իրօք չկայ :

Մեկտար . Սայց աս անանկ
 ընդհանուր, անանկ անորոշ
 հարցմունք մըն է, որ

Ուղղագիր . Մանաւանդ թէ
 խիստ որոշ է . և հիմա քեզի
 բացատրեմ : Սեւով թէ շատ
 բան կայ որոնց խելքերնիս ճի

Տասնիր՝ Տարկաւոր չէ ելլել ինչ
 չուան երկինքը, կամ երկրիս
 խորը թափանցել, և ոչ ընդՏա-
 նուր և անորոշ բաներու եր-
 թալ, Տապա աչուրնուս առջև
 անանկ բաներ կան՝ զոր դուք
 ալ չէք կրնար ուրանալ: Միթէ
 չէք գիտեր որ մարդուս խելքը
 չի Տասնիր իր վրայ եղած գրե-
 թէ ամէն բանին: Արդեօք
 մարդս կրնայ խելք Տասցընել
 իր մարմնոյն կազմուածքին • աս
 աչքերը որով կը տեսնենք, լսե-
 լիքը, շոշափելիքը, հոտոտելի-
 քը, ճաշակելիքը և բոլոր մեր
 զգայարանքը որոնք շարունակ կը
 գործածենք և կը ծառայեցը-
 նենք մեզի, գիտենք արդեօք
 թէ ի՞նչ են • ինչուան հիմա փի-
 լիսովայ մը կըցաւ մեկնել զա-
 սոնք • չէս գիտեր որ մեծանուն
 իմաստունները խարխափելով և
 զգուշութեամբ քայլերնին կ'առ-

նեն երբ ուզենան մեկնել բը-
նութեան հասարակ երևոյթ-
ներն ալ :

Ահա-ստ . Ղշմարիտ է ըսա-
ծրդ , բնութիւնը լի է գաղտ-
նեօք . և մեր իսկ կազմուած-
քը մեր աչքին առջին մեծ
գաղտնիք և խորհուրդ մի է .
բայց ասկէ ի՞նչ կը հետևեցնեն :

Ողղափառ . Ար հետևեցնեմ
թէ շատ բան կայ որ մենք չենք
ըմբռներ խելքով , և աս մեր չի
հասկընալը՝ բաւական պատճառ
չէ ուրանալու զանոնք : Վար-
ձեալ բանի մը հաւատալու հա-
մար , պէտք չէ՞նայիլ թէ արդեօք
խելուընիս կը հասնի թէ չէ .
հապա միայն աս , թէ բաւա-
կան պատճառներ ունինք հաւա-
տալու անոր : (Ի՞նչ որ ուշ դնես՝
կը տեսնես որ ուղղափառաց վը-
րայ քեզի այնչափ արտառոց և
կարգէ դուրս երևցած բանը՝

ուրիշ ամէնքն ալ կ'ընեն աշ-
 խարհքիս մէջ, նոյնպէս դուք
 ալ ամէն օր : Արբոր մեղի կը
 պատմեն թէ աս անուն երկիրը
 չի տեսնուած կենդանի մը կայ,
 տեսակ մը մետաղի հարուստ
 հանք մը . խիստ սակաւագիւտ
 տունկ մը . դարձեալ թէ տեղ
 մը այնպիսի օդերեւոյթներ կը
 ձեւանան, որ մեր կողմերը ամե-
 նւիին չենք տեսներ, ասոնց հաւ-
 տարու համար՝ չենք ջանար որ
 հասկընանք թէ ինչպէս կամ
 ինչ պատճառաւ կրնան ըլլալ
 այնպիսի կարգէ դուրս բաներ .
 հապա բաւական է մեզի գիտ-
 նալ թէ պատմողը ինչ աստի-
 ճանի գիտութիւն ունի, փորձ
 մարդ մըն է՝ ճշմարտախօս և
 արժանահաւատ : Օ որ օրի-
 նակ, ծիծաղելի չէր ըլլար ան
 մարդը՝ որ ըսէր թէ ես չեմ հա-
 ւատար որ տեղ տեղ սեւամորթ

մարդիկ կը գտնուին , վասն զի
 չեմ հասկընար թէ ինչպէս կըր-
 նայ ըլլալ աս բանս : Վարձը-
 նենք հիմա խօսքերնիս մեր խըն-
 դրոյն վրայ : Արբոր կրօնքի մը
 մէջ խորհրդոյ վրայ կը խօսուի ,
 մենք պարտական ենք քննելու
 աս բանս միայն թէ արդեօք
 ստուգիւ այն կրօնքը ունի՞ անանկ
 նշաններ որ աստուածային ըլլայ .
 թէ որ ունի՞ և գիտենք թէ
 ճմարտապէս Վստուծմէ դըր-
 կուած է , ինչ փասս ունի մեզի
 անոր գաղտնի խորհուրդներուն
 խելքէ մտքէ վեր ըլլալը : Մի-
 թէ Վստուծոյ անհամար գիտ-
 ցած բաներէն՝ ամէնն ալ գի-
 տենք մենք , և ինքը չէր կրնար
 մեզի յայտնելու զանոնք : Ալ
 իմացընելով թէ բուն ինքն է
 ան խորհուրդները մեզի յայտ-
 նողը , մենք ինչպէս կրնանք ետ
 կենալ մեր պարտքէն և չհաւա-

տալ անոնց : Հաւատարիմ և իր
 պատիւը պահող մարդու մը ըսա-
 ծին կը հաւատանք՝ թէպէտ և
 մեր հասկըցածը կամ չգիտցա-
 ծը պատմելու ըլլայ մեզի, Մ-
 տուծոյ ինչպէս չի հաւատանք,
 որ չի կրնար ոչ խաբուիլ և ոչ
 ալ խաբել զմեզ : Մն նշաննե-
 ըն՝ որովք մեր կրօնքը կը ճանչ-
 ցուի թէ աստուածային է, բո-
 լորը ունինք, հրաշքներով, մար-
 գարէութեանց կատարուելովը,
 և ուրիշ զանազան բաներով՝ ո-
 ըրնք հիմա հարկաւոր չէ հոս
 զատ յիշելը : Մսկէ եւել ինչ
 կ'ուզենք : Աւրեմն ինչ անտե-
 դութիւն կայ մեր հաւատքին
 մէջ :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Է .

Կայ ծայրագոյն ֆահասնայապետոշ
 քիւն ըր , և հարկաշ պետք է որ
 ըրայ .

Շատ անգամ կը հանդիպի
 որ ուղղափառ հաւատոյ հակա
 ուակորդները քրիստոնէութեան
 դէմ չեն խօսիր , մանաւանդ թէ
 երբեմն ալ կեղծաւորութեամբ
 կը ձեւացնեն թէ կը պատուեն
 ուղղափառութիւնը . չարութք աս
 հնարքը բանեցրնելով , որպէս
 զի ետքը սաստիկ և մահաբեր
 հարուած մը տան անոր : Այնչ
 դիտեն ասոնք թէ առանց զլիսոյ
 եկեղեցւոյ՝ ուղղափառութիւն
 չըլլար . և անոր համար ամե
 նայն կերպով կը ջանան որ վա
 տահամբաւեն զծայրագոյն քա
 հանայապետը , ըսելով թէ սուրբ

աթուին նախագահութիւնը ամենեւին հարկաւոր է, այլ երբ յափշտակութիւն մըն է ուրիշ եպիսկոպոսաց իշխանութեանը: Աստի պէտք է որ ունեանք ձեռուրնիս քանի մը ապացոյց, որպէս զի գտնանք աղէկ պատասխան տալ եկեղեցւոյ ասթիւնացը:

(Եւրոպայի քահանայապետութիւնը՝ թէպէտ և նորադանդներուն և անհաւատներուն այլանդակ գիւտ մը կ'երևնայ, բայց ամենապարզ և ամենայայտնի բան մըն է, և մարդուս մտքին այնպէս յարմար որ անկէ եւելին չի կրնար մտածուիլ: Ազդափառք կը հաստատեն որ հռովմայ սրբազան հայրապետն է երևելի գլուխ եկեղեցւոյ, այսինքն թէ իրեն յանձնուած է կառավարել Քրիստոսի բոլոր հօտը աս աշ-

խորհրդիս վրայ, տալով անոր ա-
 դէկ ճարակ մը ընտիր վարդա-
 պետութեանց՝ և առաջնորդե-
 լով յաւիտենական փրկութեան
 ճամբան : Ար հաստատեն թէ
 քահանայապետին իշխանութիւն
 ամէն եպիսկոպոսաց իշխանու-
 թենէն վեր է, և թէ պէտք է
 որ անոնք պատուեն զինքը և հը-
 նազանդին իրեն . վասն զի նոյն
 իսկ Քրիստոս՝ անոնց գլուխ
 դրաւ զինքը : Եւ որով շատ ա-
 պացոյցներ որ աս ճշմարտու-
 թեանս համար կրնան բերուիլ
 սուրբ գրքէն և աւանդութե-
 նէն, քանի մը խորհրդածու-
 թիւն համառօտիւ դնենք հոս,
 որ ամենուն զիւրաւ իմանալի
 են :

Յայտնի և հաստատուն ճշ-
 մարտութիւն մըն է, թէ մեծ
 կամ պզտի ընկերութիւն մը չի-
 կրնար զիմանալ առանց գլխոյ,

որ անոր վրայ հսկէ և կառավարէ : Մտանեաց մէջ հայրն է իշխողը . ամէն գեղ, ամէն քաղաք, և ամէն գաւառ՝ ունի իրեն տեղական իշխանները իրեն քաղաքապետները, իրեն ոստիկանները . ամէն ազգ, թէ որ միապետութի է՝ ունի իրեն թագաւոր մը, թէ որ հասարակապետութիւն է՝ նախագահ մը և հիւպատոս մը . մէկ խօսքով, ինչ կառավարութիւն որ ըլլայ՝ պէտք է ունենայ գլուխ մը : Սակարդ ուղղափառ եկեղեցին ալ ըլլալով ընկերութիւն մը՝ տարածեալ ամէն աշխարհք՝ իր վարդապետութեամբքը՝ ծէսերովը և յատուկ օրէնքներովը, կարելի՞ բան է որ գլուխ մը չունենայ : Ո՛վ կրնայ յանդգնիլ ու ըսել թէ Վրիստոս այնպէս գէշ կարգաւորած ըլլայ իր եկեղեցին, չտալով անոր իշխա-

նութիւն մը որ կառավարէ ան
 բաղմուծիւնը : Արեւի բան է
 որ ինքը այնչափ նախատեսու-
 թիւն և այնչափ փոյթ ունեցած
 ջրլայ իր եկեղեցւոյն վրայ, որ-
 չափ ունեցեր են ուրիշ օրէնս-
 դիրներ իրենց ժողովրդեանը
 օրէնք տալու ատեննին, ոչ եր-
 բէք մոռնալով դնել անոնց վը-
 րայ իշխան մը, որպէս զի ար-
 թուն կենայ ճիշդ պահել տալու
 ան օրէնքները :

Վուցէ ըսեն հակառակորդք
 թէ աս բանիս համար եպիսկո-
 պոսներ կան : Վայց պէտք է մը
 տածել որ ամէն մէկ եպիսկոպո-
 սը՝ միայն իր թեմին վրայ իշխա-
 նութիւն ունի • ուստի երբ խըն-
 դիր մը ծագելու ըլլայ որ վերա-
 բերուծիւն ունենայ բոլոր եկե-
 ղեցւոյ վրայ, թէ որ անոնց իշ-
 խանութենէն զատ ուրիշ իշխա-
 նութիւն ունեցող մը չըլլայ, ան

ատեն օրինաւոր իշխանութիւնը
 պակասած կ'ըլլայ: Ասոր պատաս-
 խան կրնայ տրուիլ թէ ընդհա-
 նուր ժողովքներ կան, ուր կըր-
 նան ժողովի կամ գոնէ հրաւի-
 ըեալ են եկեղեցւոյ բոլոր ե-
 պիսկոպոսները: Տայց մենք պա-
 տասխան կուտանք թէ ժողովք-
 ներն ալ որովհետեւ մէկ միու-
 թիւն մըն են, պէտք է որ ունե-
 նան գլուխ մը, և ասիկայ պիտի
 ըլլայ միայն ծայրագոյն Վահա-
 նայապետը: Հիմա մէկդի թող-
 լով ուրիշ շատ խորհրդածու-
 թիւնները՝ որ կրնան ըլլուիլ աս-
 նիւթիս վրայ, մէկը միայն դը-
 նենք՝ որ բոլորովին կը յաղթե-
 անոնց առարկութեանը, որոշ-
 ցուցընելով թէ հարկաւոր է
 ծայրագոյն քահանայապետը, և
 առանց անոր՝ միայն ընդհանուր
 ժողովքները բաւական չեն եկե-
 ղեցին կառավարելու:

Այնպէս անանկ ընկերու
 թիւն չէ որ ժամանակ մը միայն
 տեւէ, այլ միշտ կը մնայ, ուստի
 ան իշխանութիւնն ալ որ պիտի
 կառավարէ և ուղղէ զեկեղեցին,
 բացարձակապէս պէտք է որ
 մշտնջենաւոր ըլլայ: Ժողովք-
 ները, և մասնաւորապէս ընդ-
 հանուր ժողովքները, ստեպ ըս-
 տեպ չեն կրնար գումարուիլ, այլ
 երկայն ժամանակի կարօտ են.
 ուստի միայն անոնք չեն կրնար
 կառավարել զեկեղեցին: Աւ-
 յիրաւի կը տեսնենք որ վերջի
 ընդհանուր ժողովքը՝ այսինքն
 Տրիդենտեանը գումարուելէն
 մինչև ցայսօր՝ իրեք դար անցած
 է: Աս երկայն միջոցին մէջ ի՞նչ
 կ'ըլլար եկեղեցւոյ կառավարու-
 թեան վիճակը, թէ որ ժողովք-
 ներէն զատ՝ ուրիշ իշխանու-
 թիւն մը չըլլար: Ի՞նչ կ'ըլլար
 ասկէց ետքն ալ եթէ այլ և այլ

դժուարութեանց և արգելքներու պատճառով, որ այսպիսի ժողովքներ գումարելու համար կը հանդիպին, անցնելու ըլլային նաև քանի մը դարեր՝ առանց ուրիշ ընդհանուր ժողովք մը ըլլալու: Այն օր՝ հաւատոյ և ծէսերու վրայ խնդիրներ կը ծագին, օրինաց ծանր նիւթերու վրայ դժուարութիւններ կ'ըլլան. որոնք պիտի դիմէր հաւատացելոց բազմութիւնը, թէ որ Քրիստոս թողուցած չըլլար աշխարհիս վրայ իրեն փոխանորդ հռովմայ քահանայապետը:

Այս խորհրդածութիւններս անանկ հասարակ ու պարզ են, միանգամայն և ապացուցական, որ շատ մեծ կամակորութիւն պէտք է գլուխ չի խոնարհեցընելու աս ճշմարտութեանս: Այլ թուն կենայ ուղղափառ մը չը-

Հաւատալ անոնց, որոնք կ'ուզեն
 հասկըցնել թէ հարկաւոր չէ
 հռովմայ հայրապետին նախա-
 քահուժիւնը: Մտքէն չհանէ
 թէ աս ճշմարտութիւնս հաւա-
 տոյ մասն է և բոլոր եկեղեցին
 այսպէս կ'ընդունի. աղէկ գիտ-
 նայ թէ ան օրը որ կը հանէ մըտ-
 քէն թէ սրբազան քահանայա-
 պետը եկեղեցւոյ գերագոյն հո-
 վիւր չէ՝ ան օրը կը հանէ գինքն
 ալ ուղղափառներուն մէջէն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ը .

Եկեղեցիև ոչևի իշխանութիւն իր
 պատռոշիրանքները դևել հաւա-
 տացևոց վրայ .

Շատ անձինք կան նաև ուղ-
 ղափառաց մէջ, որոնք ցաւալի և
 արտասուլաց արժանի կեանք մը
 կ'անցընեն՝ բոլորովին անհոգ

ըլլալով իրենց պարտքերուն վը-
 րայ որ ունին՝ պահելու եկե-
 ղեցւոյ պատուիրանքները : Ա-
 տոնցմէ կը տեսնես մէկ քանին
 որ կը պարծին թէ հաւատքնին
 հաստատ կը պահեն . բայց երբ
 որ խօսք կ'ըլլայ եկեղեցւոյ
 պատուիրանքներուն վրայ, պաղ
 կերպով մը կ'ըսեն քեզի, թէ
 Անոնք ամէնը մարդկային գիւ-
 տեր են : Անք իրաւցընէ ուղ-
 ղափառ ենք բայց խղճահար
 չենք . Աստի կը տեսնես որ բա-
 նի մը տեղ չեն դներ ծոմերը
 աւրելը, պահք օրերը միս ու-
 տելը, ինչ կ'ըլլայ ըսելով : Աւ-
 մասնաւորապէս դիտելու բան է՝
 ասանկ կեանք անցընողներուն
 բռնած ծուռ ճամբան : Ասան-
 զի՝ թէ որ ուղղափառ են, չեն
 կրնար տարակուսիլ, և հարկաւ
 պէտք է գիտնան թէ եկեղեցին
 իրաւունք ունի օրէնք դնելու

իրեն վերաբերեալ բաներուն
 մէջ. ուսկից կը հետևի թէ կըր-
 նայ դնել հաւատացելոց վրայ ա-
 նանկ պատուիրանքներ, որ ինքը
 յարմար կը սեպէ յաւիտեանա-
 կան փրկութեան ճամբան արէկ
 առաջնորդելու համար անոնց :
 Աստի կրնայ զրուցուիլ ասանկ
 ներուն, կը հաւատա՞ք դուք որ
 եկեղեցին աս իրաւունքը և իշ-
 խանութիւնը ունի ձեր վրայ իր
 օրէնքները դնելու : Թէ որ կը
 պատասխանէք թէ չունի, դիտ-
 ցած ըլլաք որ դուք ուղղափառ
 չէք . որովհետև չէք հաւատար
 ուղղափառ հաւատոյ ասանկ
 մեծ վարդապետութեանը : Իսկ
 թէ որ պատասխան կուտաք թէ
 ունի իշխանութիւն, ան ատեն
 ի՞նչպէս կրնաք ըսելու թէ նա-
 խապաշարմունք և խղճահարու-
 թիւն են ան պատուէրները կա-
 տարելը՝ որոնց օրինաւոր ըլլալը

կ'ընդունիք, և գիտեք թէ այն պիտի իշխանուէ մը տրուած են՝ զոր դուք ալ օրինաւոր կը ճանչնաք: Այլ որ կարող չէ եկեղեցւոյ դրած պարտքերը կատարելու, շատ աղէկ կ'ըլլայ որ իր տկարութիւնը խոստովանի, քան թէ անանկ խօսքեր ըսէ՝ որոնց բուն նշանակութիւնը կարծիք տայ՝ թէ ինքը կամ ուղղափառ չէ, և կամ անհաւատալի կերպով ինքը իրեն դէմ կը զրուցէ:

Իսայց թէպէտ և հաւատքը մեզի կը սորվեցնէ թէ բոլոր հաւատացեալք պարտրկան են հնազանդելու եկեղեցւոյ հրամանացը, ՚ի վերայ այսր ամենայնի աղէկ կ'ըլլայ ցուցնել առ ճշմարտութիւնը նաև սոսկ բնական խելքով:

Ամէն բարեկարգ ընկերութե մէջ պէտք է որ օրէնքներ ըլլան զանի կառավարելու համար.

ուրեմն հարկաւ որ է նաև իշխա-
 նութիւն մըն ալ որ կարողու-
 թի ունենայ զանոնք հաստատե-
 լու : Վնենայն ընկերութեց ան-
 հատները պարտրկան են հնա-
 զանդելու ան ընկերութե հաս-
 տատուն օրինացը : Վասն զի
 թէ որ պարտրկան ջրլային՝
 ան ատեն անօգուտ կ'ըլլար ան
 օրէնքները, ծաղրելի բան մը
 օրէնսդիր իշխանութեան իրա-
 ւունքը . և անկարելի՝ այն ընկե-
 րութեան բարեկարգութիւնը,
 և մէկ խօսքով՝ չէր կրնար ընկե-
 րութիւնը հաստատուն մնալ :
 Սղղափառ եկեղեցին՝ ընկերու-
 թիւն մըն է բոլոր աշխարհք
 տարածուած . ուրեմն պէտք է
 որ աս ընկերութե մէջը գտնուի
 իշխանութի մը բոլոր հաւատա-
 ցելոց օրէնքներ տուող . ուրեմն
 հաւատացեալք ալ պարտրկան
 են այն օրէնքները պահելու :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Թ .

Եկեղեցիև իշխանոչքիւն ունի արգիւ-
շեռոչ գեշ գրքերը .

Գեշ գրքերը չի կարդալու
համար՝ եկեղեցւոյ դրած արգել-
քը , ան նիւթերէն մէկն է՝ որու
դէմ բոլոր ուժով կը յարձրկին
եկեղեցւոյ թշնամիք : Մտոնք
որ չեն ուզեր ամենեւին բանի մը
մէջ իշխանութիւն տալ եկեղե-
ցւոյ , զարմանք չէ որ նաև գեշ
գրքերը արգիլելու իշխանութիւն
ալ չի ճանչնան : Մայց գոնէ
պէտք էին խոստովանիլ թէ ե-
կեղեցին արգիլելով զանոնք , իր
սկզբանցը կը հետևի և իր պարտ-
քը կը կատարէ : Օ աւերնե-
րու տէր հայր մը երբ կը տեսնէ
իր տանը մէջ գիրք մը փասա-
կար վարդապետութեանց , բաց

արձակ իրաւունք ունի արգելե-
լու իր տղոցը՝ որ չկարդան ան
գիրքը : Քաղաքական իշխանու-
թիւնն ալ կ'արգելէ որ չիպրտը
տին ժողովրդեան մէջ անանկ
գրուածքներ՝ որոնք կը թուլցը-
նեն օրէնքները, կամ բարուց ա-
պականութիւն կը պատճառեն,
և կամ կը գրգռեն զժողովուրդը
յայտատմբութիւն և յանկար-
գութիւն : Արդ իմացուեցաւ
որ թէ՛ հայրական իշխանութիւն
և թէ՛ քաղաքականը, իրաւունք
ունին արթնութիւն ընելու գրք-
քերու և գրուածոց վրայ, և մե-
ծաւ իրաւամբ, որովհետև ա-
մենուն յայտնի է թէ՛ որչափ զօ-
րաւոր են աս միջոցները՝ այս-
ինքն ասանկ գրուածքները, ինչ
պէս 'ի բարին յորդորելու, այն-
պէս ալ համարձակ ազատութի-
մը տալու կրից, և 'ի չարն գրք-
գռելու : Աս գիտնալով, հարցը

նենք ամէն խելացի մարդու թէ
 արդեօք իրաւացի և խելք պառ-
 կելու բան չէ որ եկեղեցին՝ որուն
 յանձնուած է սուրբ վարդա-
 պետութեան պահպանութիւն,
 և տուեր է անոր Վրիստոս ա-
 ռաքելութեան պաշտօնը, որպէս
 զի առաջնորդէ մարդկանց յաւի-
 տենական փրկութեան ճամ-
 բան, իրաւունք չէ կ'ըսեմ, որ
 ուշադրութեամբ քննէ հաւա-
 տացելոց ձեռքը եղած գրքերը՝
 և մնասակար երեցածները ար-
 գիլէ որ չկարդացուին: Աւ գէշ
 գրքէ մը եւել ի՞նչ մահաբեր
 թոյն կրնայ ըլլալ, որ մարդուս
 միտքը խանգարէ՝ և բարքը ա-
 պականէ: Արեմն ի՞նչպէս կըր-
 նայ չտրուիլ եկեղեցւոյ այն իրա-
 ւունքը՝ որով կարենայ արգիլել
 իր որդւոցը որ անխոհեմ հետա-
 քրքրութեան մը համար չկոր-
 սընցնեն իրենց հոգին:

Գ Լ Ո Ի Խ Լ .

Սկիսաւստ ձևացողներուն ակնտու
քիւնը .

Սմանք մտքերնին դրած են
որ անհաւատութիւնը՝ գիտու-
թեան և ազատ մտքի մը նշան
է . և աս ծուռ և փուճ կարծի-
քը գուցէ յորդորեց շատերը որ
անհաւատ ձեանան : Մտա-
տուաց արժանի խաբէութի մըն
է այս յունայնասիրութի և ՚ի
տգիտութեան և առաջ եկած . մա-
հաբեր նախապաշարում մը՝ ո-
րուն դէմ պէտք է որ պատե-
րազմի քրիստոնեայ մը , և իր առ-
ջի մանկութեան հասակէն ըզ-
գուշանայ անկէ և պաշտպանէ
ինք զինքը : Մս պզտի գրքոյկս
բաւական չէ այսպիսի մոլորու-
թիւն մը բնաջինջ ընելու անանկ
չատ տեղեկութիւններով և ա-

պացոյցներով որ աս նիւթիս
 համար կը պահանջուէր : Մայց
 մեր նպատակին հասնելու հա-
 մար բաւական է քանի մը գի-
 տողութիւններով և գործքերով
 ցուցնել թէ հաւատքը ամե-
 նեին թշնամի չէ գիտութեան :
 Նախ , հաւատքը այնպիսի
 նիւթերու և բարձրագոյն խոր-
 հըրդոց վրայ կը խօսի , որ բոլո-
 րովին մեր խելքէն վեր բաներ
 են . անանկ որ՝ եթէ մէկը փորձ
 մը ընէ քննելու անոնք՝ միայն
 բնական խելքով , մութ խաւար
 մը կը գտնէ . իսկ ընդ հակա-
 ոակըն , մարդկային գիտութի-
 ները միայն անանկ բաներու վը-
 րայ են՝ որ մեր միտքը կրնայ
 ըմբռնել : Աստի հաւատոյ նիւ-
 թերը բոլորովին տարբեր ըլլա-
 լով գիտութեան նիւթերէն , չի
 կրնար մէկը մէկային ոչ մասս մը
 տալ և ոչ ալ արդելք ըլլալ :

Հաւատքը ու գիտութիւնը՝
 առանց վնասելու մէկը մէկալին,
 և առանց արգելք ըլլալու՝ երկուքն
 ալ կը բոխեն նոյն լոյսէն,
 որով Մատուած կը լուսաւորէ
 մեր միտքը. երկուքը փոփոխակի
 մէկ մէկու կ'օգնեն: Մարդ մը
 որ հաւատքին հետ ունի միանգամայն
 և գիտութիւն, հազարաւոր
 պատճառներով կը տեսնէ ու կ'իմանայ
 թէ որչափ հաստատուն հիմնած է իր
 ունեցած հաւատքը. և թէպէտ
 չիկրնար անոր խորհուրդներուն
 խելք հասցընել, սակայն պայծառ
 կը տեսնէ որ թէպէտ ան բաները
 իր խելքէն վեր են՝ բայց ամենեւին
 խելքի դէմ չեն:

Գիտութիւնը ըստ ինքեան
 կրնայ մեծ օգնութի առնուլ հաւատքէն.
 և իրօք ալ առեր է աս նպատար,
 ինչպէս որ յայտնի կը ցուցընէ
 մեզի պատմութիւր:

Համեմատե՛ հեթանոս փիլիսոփայից ունեցած գիտութիւնը խորին և դժուար խնդիրներու վրայ, քրիստոնէայ փիլիսոփայից գիտութիւնը հետ. և կը տեսնես որ անոնք ասոնց համեմատութեամբ՝ տկարամիտ տղայք են: Տղայ մը՝ միայն քրիստոնէական վարդապետութեամբ՝ անանկ բարձրագոյն ծանօթութիւններ կը ստանայ, որ եթէ Սոկրատէսներ, Պլատոններ, Արիստոտէլներ, Արիստոսներ, և հեթանոսաց բոլոր իմաստունները ելլէին իրենց գերեզմաններէն, զարմանքով ամիսկ կ'ընէին անոր: Աւ յիրաւի, որովհետեւ կը լսէին՝ որ տղայ մը կեցեր կը բացատրէ պարզ կերպով ամենադժուար և գաղտնի խնդիրները՝ աստուածաբանութեամբ, մարդուս՝ և բարոյականի վրայօք, զորոնք ըստ կարի պարզելու:

և քիչ մը ճշմարտանման կեր-
 պով բացատրելու համար, փի-
 լիսօրհայք բոլոր կեանքերնին մա-
 շեցին : Չափազանցութիւն չէ
 զրուցածս, այլ անանկ ճշմար-
 տութիւն մը, որ բոլոր իմաս-
 տուններն ալ կը խոստովանին :
 նաև նոյն իսկ անկրօնները ոչ
 երբէք կրցան ուրանալ ան մեծ
 յառաջադիմութիւնները, զո-
 ռոնք պարտական է խոստովա-
 նելու մարդկային միտքը՝ թէ
 քրիստոնէական հաւատոյ վար-
 դապետութիւններովը ըրաւ :
 Սերեմն ինչպէս կրնայ ըլլալ որ
 Վրիստոսի կրօնքը չմիաբանի
 գիտութեան հետ, և անհաւա-
 տութիւնը՝ ապացոյց մը ըլլայ
 գիտութեան : Այլ ան՝ որ մե-
 ծապէս օգներ է մարդկային ազ-
 գը լուսաւորելու, կրնայ ար-
 դեօք սիրել անհաւատութեան
 խաւարը : Ան որ անհուն իմաս-

տուժեան ծոցէն և ամենապայ-
ծառ լուսոյ աղբիւրէն ինջեր է,
կրնայ արդեօք թշնամի ըլլալ
լուսոյ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Ա .

Երկն նիւրբիւն շարունակուորիւնը .

Որոնք որ մտքերնին դրեր են
թէ անհաւատութիւնը դիտու-
թեան նշան մըն է, յայտնի կը
ցուցնեն թէ մարդկային դի-
տութեան վրայ գրեթէ ամե-
նեին տեղեկութիւն չունին .
բաւական է միայն բանալ մէկ
բանին՝ ան գրքերէն որ կը
պատմեն այն երևելի արանց
վարքերը՝ որոնք քրիստոնէական
կրօնքին հաստատուելէն ետքը
ինչուան հիմա իրենց հանճարա-
ւոր գրուածքներովը փառք եղեր
են աշխարհքիս . և կը տեսնես

որ ասոնց մէջը ամենէն մեծերը
անոնք են եղեր՝ որոնք կը պար-
ծին ուղղափառ եկեղեցւոյ որ-
դիք ըլլանուն : Այլ անցուր
որ և իցէ գիտութեան մասին
մէջ գտնուած համբաւաւոր
մարդկանց ցանկը , և տարակոյս
չկայ որ ուղղափառ եկեղեցին
կրնայ ցուցնել անոնց մէջ շատ
բազմութիւն մը իր որդւոցը , ո-
րոնց խելքը՝ առանց անհնազանդ
գտնուելու հաւատքին , պայծառ
աստղերու պէս փայլեցան՝ զար-
մանալի հանճարով և վարդա-
պետութեամբ : Ասկէ եւելի
ի՞նչ կուզես : Միթէ չունինք
ամէն տեղ անբաւ գրքատուն-
ներ , որոնք իբր մէյմէկ տօնա-
վաճառք են մարդկային գիտու-
թեան : Ասկից ելած են գրք-
քերուն ան լեռնացեալ հատոր
ները , որոնց տեսութիւնը միայն
կը վախցնէ զմարդ : Վարձուր ,

խառնէ, նայէ, և կը տեսնես որ
 ան գրքերուն մեծ մասը քրիս-
 տոնեայ հեղինակներու գրուած
 քննէն, և անոնց մէջը շատե-
 ըր՝ եկեղեցական անձանց: Աւ-
 րեմն խենթութիւն է ըսելը թէ
 կրօնքը թշնամի է իմաստու-
 թեան, թէ անհաւատութիւնը
 նշան մըն է գիտութեան, և թէ
 հաւատքը՝ փոքրողիներուն և
 խեղճերուն համար եղած ըլլայ:
 Աւրեմն խելացի երևնալու հա-
 մար, անհաւատ ձեւնալը՝ յայտ-
 նի ապացոյց է սոգիտութեան,
 և սողայական ունայնասիրութի-
 մըն է, յանցաւոր թեթեամբ
 տութիւն մը, ուսկից պէտք է
 զգոյշ կենայ ամէն խելացի մարդ:
 Այնչափ զօրաւոր է աս ճշմար-
 տութիւնս, որ նաև աշխարհքիս
 զբաղանացը մէջ ալ կը սկըսի
 աչքի գէշ երևնալ անկրօնու-
 թիւնը, և կ'անարգուի անհա-

ւատ Երևնալու այն խենթ նո-
 ղաձևութիւր : Տարեկիրթ ան-
 ճանց առջին , նաև անոնց՝ որ
 քիչ հոգ ունին կրօնքի վրայ ,
 անարժան բան մը կ'երևնայ այս
 օրուան օրս որ կրթեալ մարդ
 մը չարախօսէ ու վար զարնէ
 զկրօնքը :

Գ Լ Ո Ի Խ Լ Բ .

Քանի մը հարկաւոր խորհրդածո-
 րիւններ որոնք պէտք է մխոքը ունե-
 նայ ուղղափառ մը , կրք կրօնքի
 դեմ դժուար խնդիրներ կ'ա-
 ռաջարկուին իրեն .

Շ ատ անգամ կրնայ հանդի-
 պել որ կրօնական նիւթերու վր-
 ուղղափառի մը անանկ առարկու-
 թիւներ ըլլուին , որ ինքը չգիտ-
 նայ՝ աղէկ պատճառներ բերե-
 լով զանոնք լուծել և ցրուել .

բայց ասոր համար պէտք չէ որ
 ինքը տարակուսի իրեն հաւատ
 քին վրայ : Ասան զի ասկէ կը
 հասկըցուի միայն թէ հակա
 ոակորդը եւելի խորամանկ է ,
 կամ թէ եւելի տեղեկութիւն
 ներ ունի : Ա իճաբանութեան
 մէջ՝ երբեմն ճշմարտութիւնը
 պաշտպանողը՝ ստութիւնը պաշտ
 պանողէն կը յաղթուի . և աղէկ
 մտածողը կը տեսնէ որ աս բա
 նրս թէ կրօնական և թէ ուրիշ
 վէճերու մէջ ալ կը հանդիպի :
 Շատ անգամ արտաքին դա
 տերու մէջ՝ անիրաւ դատի փաս
 տաբան մը , կը պտըտցնէ խօս
 քերը՝ կը պապանձեցընէ իր հա
 կառակորդը . չէ՛ թէ իրաւունք
 մը ունենալով , այլ եւելի խո
 րամանկ ու սրամիտ ըլլալովը :
 Վմանապէս ընտանեկան խօ
 սակցութեանց մէջ՝ շատ ան
 գամ կը տեսնենք որ սրամիտ և

արթուն մարդ մը՝ մանաւանդ
 թէ որ լեզուանի ալ ըլլայ՝ ա-
 մենայն խնդիր ուղածին պէս կը
 դարձնէ, և ինչպէս սովորաբար
 կ'ըսեն, սեւը ճերմակ կ'երևցնէ
 կամ ճերմակը սեւ : Աստի ա-
 մենեւին ապացոյց մը չկրնար ըլ-
 լալ կրօնքին ճշմարտութեանը
 դէմ, թէ որ անհաւատ մը՝ դը-
 ժուարին խնդիր մը առաջարկած
 ըլլալով, հոն եղող ուղղափառ-
 ները չեն կրցած անոր պատաս-
 խան տալ : Այսպիսի առիթնե-
 րու մէջ հաւատացեալ մը պէտք
 է գիտնայ հետագայ զգուշու-
 թիւններս :

Այս առարկութիւնները ընող
 անհաւատը, որ հասարակօրէն
 միջակ գիտութիւն ունեցող
 մարդ մը կ'ըլլայ, գրեթէ ոչ
 երբէք նոր առարկութիւն մը
 կ'ընէ, այլ միայն անհաւատից
 գրքերէն առած բան մը . որ ինչ

պէս յայտնի է՝ շատ անգամ է-
կեղեցւոյ վարդապետներէն ա-
պացուցուած իւրով հերքուած է :
Եւ ստոյգ է՝ որ մէկ իմաստուն
և բարեպաշտ մարդ մը միայն ,
բաւական է ջրելու և փճացնել-
լու ամէն դժուարութիւնները ,
որոնցմով անմիտ վիճաբանը հը-
տարտութեամբ կը պարծի :

Ի այց դնենք ալ թէ առար-
կութիւնը անանկ զօրաւոր ըլ-
լայ՝ որ աշխարհքիս իմաստուն-
ներէն և ոչ մէկը կարենայ զանի
լուծելու • անով ի՞նչ կը ցուցուի •
մեր կրօնքին ստութիւնը , քան
լիցի , այլ միայն՝ մեր մտքին տը-
կարութիւնը • որով նաև յայտ-
նագոյն բաներուն մէջ ալ , շատ
անգամ ծանր ծանր դժուարու-
թիւններ կ'ելլեն դիմացնիս :
Սակայն զի թէ որ բաւական
պատճառ ըլլար տարակուսելու
մէկ ճշմարտութեան մը վրայ ,

ըսելով թէ այն ճշմարտութեան
 նր դէմ առարկութիւններ կըր-
 նան ըլլուիլ, աշխարհքիս վրայ
 բան մը չէր գտնուէր՝ որուն ըս-
 տուցութեանը վրայ չի տարա-
 կուսէինք: Ալ յիրաւի, միթէ
 մինչև մեր դոյութեանը վրայ ևս
 չէ եղած տարակոյս, անանկ ա-
 ռարկութիւններով՝ որ առջի բե-
 րանը կրնան ծանր բան մը երև-
 նալ: Միթէ փիլիսոփաներէն
 մէկը ընդդիմութիւն չի հանեց՝
 աշխարհիս վրայ իրօք շարժումն
 չկայ ըսելով: Աւրեմն թէ որ
 մեր խելքը այնչափ տկար է որ
 չի բացատրուելու դժուարու-
 թիւններ կ'ելլեն առջևը՝ նաև
 անանկ բաներու վրայ՝ որ մեր
 զգայարանքներուն տակ կ'իյնան
 ինչ զարմանք որ հաւատոյ
 դժուարին և խորիմաց նիւթե-
 րու մէջ ալ հանդիպինք անանկ
 գաղտնի խորհրդոց, որ ամէն

մարդկային մտաց հասողութիւնէն բոլորովին վեր և գերազանց են ,

Ինչ որ ըսինք կրօնքի դէմ եղած առարկութիւններու վրայ՝ որ շատ անգամ կ'ըլլուին ոմանց խօսակցութեանը մէջ, նոյնը ի մանաւրէն նաև գրով տպուածներու համար ալ . աս տարբերութեամբ՝ որ աս վերջինները շատ վտանգաւոր են, եւելի վարպետութեամբ կարգի դրուած և կոկուած ըլլալով :

Եսոնցմէ անվստահ մնալու համար՝ ամենէն դիւրին հնարքն է՝ չկարդալ այսպիսի գրքեր : Իսկ թէ որ երբեմն ուղղափառ մը կարդալու ըլլայ, մտածէ որ բոլոր աս ձեռնարկութիւններս որ կ'ընեն ուղղափառ հաւատոյ դաւանուէր դէմ, բիւր հազար անգամ՝ կրկին և կրկին հերքուած են . և թէ որ ինքը փնտուէ մեր

Հաւատքին վրայ գրուած անհա-
 մար և սքանչելի ջատագովու-
 թիւններէն մէկ քանին միայն ,
 կը տեսնէ բոլորովին ջնջած և
 ոչընչացած ամէն խաբէական
 ձեռնարկու թիւնները՝ որոնցմով
 ամբարշտու թիւնը և հերետի-
 կոսական աղանդները բոլոր ու-
 ժերնին թափելով՝ փուռ տեղը
 ջանացին խախտել կործանել
 ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյ
 անշարժ և անկործանելի շի-
 նուածը :

ՀԱՄԱՌՕՏ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԿԱՆՍ

ՀԱՐՑՄԱՄԲ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԵՕՔ

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.*

Հարց. Ի՞նչպէս կրնաս պա-
պանձեցրնել ան որ կ'ուրանայ
կամ կը տարակուսի Մատուծոյ
գոյութեանը վրայ:

Պատ. Ձեռքս վեր դէպ 'ի
երկինքը վերցրնելով, և ցուցը-
նելով աշխարհքիս հրաշալիքը:

* Տես Ա գլխէն, մինչև Ը գլխոյն
վերջը:

Հ. Միայն բաւական կ'ըլլայ արդեօք :

Պ. Մտարակոյս կ'ըլլայ վասն զի թէ որ ես ունենայի ժամացոյց մը, և մէկը ըսելու ըլլար ինձի անոր համար թէ աս պզտի մեքենայս ինքն իրեն շինուած ու հանձարուած է, հարկաւ կը խնդայի վրան : Սմանապէս՝ տեսնելով գեղեցիկ պատկերք մը, մէկը թէ որ ուզենար հաւտացրնել ինձի թէ ան՝ ինքն իրեն ձեւացած է, նկարուած չէ ուրիշէն, յիրաւի խենթի տեղ կը դնէի այնպիսին : Մայց երկնքէն ու երկրէս եւել ինչ մեծագործ մեքենայ կրնայ ըլլալ երկինքը փալփրլուն աստղերով ինչպէս թէ ակունքներով զարդարուած . երկիրս ուր որ կը բռնակինք՝ կերպ կերպ գեղեցիկ հարստութիւններով լեցուած . ասոնցմէ եւել, ասոնցմէ հրա-

շալի ի՞նչ տեսիլ կամ ի՞նչ պատկեր կրնայ ըլլալ: Մնութեան աս ամէն սքանչելիք՝ յայտնի կը ցուցնեն ինձի թէ Մատուած մը կայ որ ստեղծեր է զասոնք, և կարգի դրեր է ամէն բան:

Հ. Մինչ կարծիք ունիս դու Մատուծոյ կատարելութեանցը վրայ:

Պ. Մենայն կատարելութեց տուողը պէտք է որ ինքը ունենայ ամէն կատարելութիւն. ուստի պէտք է որ ըլլայ յաւիտենական՝ ամենիմաստ՝ ամենասուրբ՝ և ամենաբարի. որ մէկնայուածքով միայն իստակ կը տեսնէ ներկայն՝ անցեալը և ապագայն. կը ճանչնայ ամէն գաղտնիք, կը թափանցէ մեր սրտին ամէն ծածուկ խորհուրդներուն:

Հ. Մատուած մեր վրայ իսկնամբ ունի՞ արդեօք:

Պ. Թէ որ չուզենար խնամել զմեզ, և ոչ իսկ կը ստեղծէր:

Հ. Իայց մենք այսպէս տկար ողորմելի և խեղճ ըլլալով, արդեօք անյարմար և անճոռնի բան մը չէրենար որ Մտուած այնչափ խոնարհի՞ զմեզ հոգալու և մեր վրայ մտածելու համար:

Պ. Մանաւանդ եւելի աս բանիս համար որ մենք այսպէս տկար՝ ողորմելի և խեղճ ենք, մեծապէս կը կարօտինք աստուածային նախախնամութիւն. կարգէ դուրս բան կ'ըլլար թէ որ մեր ստեղծողը՝ գիտնալով մեր ինչ ըլլալը, երեսէ ձգած ըլլար զմեզ: Մշտարհիս վրայ հայր մը՝ թէ որ երեսի վրայ ձգէ իր զաւկրները, անգութ և վայրենի կը սեպուի. ուստի կրնանք արդեօք մենք հաւատալ թէ Մտուած ստեղծած ըլլայ

զմարդ և աշխարհքիս վրայ դը-
րած, որպէս զի վերջը թողու
ձգէ զանիկայ ինքնիրեն երեսի
վրայ՝ որ ինչ ըլլայ նէ ըլլայ,
առանց ունենալու վախճան մը՝
որուն պիտի հասնի: Ասանկ մը
տածմունք պէտք է որ ունե-
նանք Աստուծոյ վրայ:

3. Նու միտքդ դրեր ես թէ
մարդս Աստուծմէ ստեղծուած
է. բայց աս բանս ստուգելու
համար ապացոյց մը կրնաս բե-
րել ինձի:

4. Եստ դիւրին է. մտա-
ծելով թէ ես ծնողք ունիմ, ա-
նոնք ալ ունեցեր են իրենցը՝ որ
էին իմ պապերս, նմանապէս
անոնք ալ ունէին հայր և մայր-
արդ ասանկ դէպ'ի վեր ելլելով,
աս շղթայն վերջապէս պէտք է
որ իր վերջի օղակին հասնի. և
հետեւաբար ան ատեն կը գրա-
նենք երկու ծնողք՝ որ ուրիշէ

Ծնած չեն . ուստի պէտք է որ
Մտուած ստեղծած ըլլայ զա-
նոնք :

Հ . Ուրիշ կերպով մը չէր
կրնար ըլլալ որ մեր նախահարք
առանց Մտուծմէ ստեղծուե-
լու , աշխարհք եկած ըլլային :

Պ . Այ՛ն , չէր կրնար ըլլալ .
վասն զի յայտնի է թէ չէին
կրնար իրենք իրենցմէ ստեղ-
ծուիլ :

Հ . Իսկ թէ որ մէկը ըսելու
ըլլայ թէ գետնէն ծնան :

Պ . Մանկ անձոունի հարց-
մունք մը՝ պատասխանուոյ արժա-
նի չէ :

Հ . Մարդս հոգի ունի :

Պ . Այ՛ն . վասն զի մեր մար-
մնոյն մէջ կայ էակ մը որ կը մը-
տածէ , կամք ունի և կ'իմանայ .
ինչպէս ամէն մարդ իր վրայ կը
տեսնէ . և աս էակը կը կոչուի

Հոգի :

Հ . Մարմնեղէն է հոգին :

Պ . Ըն . վասն զի ան որ կը մտածէ , չի կրնար մարմին ըլլալ . իսկ մարմինը ոչ միայն կարող չէ մտածել , այլ և ոչ կրնայ ինքն իրեն շարժիլ :

Հ . Մտածող հոգին կը մեռնի մարմնոյն հետ :

Պ . Ըն . աշխարհքիս վրայ ամէն ազգ հաւատացին և կը հաւատան թէ կայ ուրիշ կեանք մըն ալ , ուր կ'երթայ հոգին՝ մարմինէն բաժնուելէն ետքը : Ինչպէս , թէ որ չըլլար ուրիշ կեանք մը , ուր որ բարիները վարձատրուէին և չարագործները պատժուէին , ինչպէս կըրնար մեկնուելու՝ շատ չարագործ մարդիկներուն երջանկութիւնը աս աշխարհքիս վրայ , և շատ առաքինի մարդկանց դժբախտութիւնը :

ՅՕԿՈՒԱԾ Բ.*

Հ. Արդեօք կայ աշխարհքիս վրայ կրօնք մը :

Պ. Այո . վասն զի ուրիշ կերպով չէինք կրնար գիտնալ թէ ինչպէս պիտի պաշտենք զԱստուած , և թէ ինչ միջոցներ բանեցրնենք որ Աստուծոյ սահմանած վախճանին հասնինք :

Հ. Արեմն ինչ կ'ըսես դու անոնց որ ամենեւին հոգ մը չունին կրօնքի վրայ , ու չեն մտածեր և ոչ իսկ կ'ուզեն փնտուել թէ արդեօք անանկ բան մը կայ . և միթէ ո՞րը անոնց ճշմարիտ է և ո՞րը սուտ :

Պ. Անոնք շատ անխելք են .

* Տես թ գլխէն , մինչև Ն գլխոյն վերջը :

վասն զի վերջապէս պէտք է որ
 գայ օր մը՝ որ մահը հանէ զի-
 րենք աս աշխարհքէս, և ան ա-
 տեն պիտի իմանան իրենց վնա-
 սովը զան՝ զոր կը ջանային իրենց
 կենացը մէջ մտքերնէն բոլորո-
 վին հանել և մոռնալ :

Հ. Սակայն այնպիսիները կ'ը-
 սեն թէ կարելի է որ բոլորովին
 սուտ ըլլայ՝ կրօնքին մէջի սոր-
 վեցուցած հանդերձեալ կեան-
 քը :

Պ. Տայց ընդ հակառակն՝
 թէ որ բոլորովին ճշմարիտ ըլ-
 լայ, ինչպէս որ ստոյգ դիտենք,
 ան ատեն իրենց համար երկինք
 չկայ, վասն զի տարակուսեցան
 անոր վրայ. ուստի յայտնի է որ
 դժոխքէն զատ ուրիշ տեղ պիտի
 չմնայ իրենց : Անթաղրենք թէ
 մարդ մը գիշեր ատեն մտնէ վը-
 տանգաւոր ճամբայ մը, ուր՝ ինչ
 պէս շատերը ըսեր են իրեն՝ սոս-

կալի և վտանգաւոր անդունդ մը
 կայ . աս մարդը մէկ կողմանէ
 տարակուսելով թէ արդեօք ճշը
 մարիտ է լսածը , և մէկալ կող-
 մանէ իր խելքին հաւնելով՝ հա-
 նէ մտքէն ան ճշմարտութիւնը ,
 և սկսի վազելով առաջ երթալ
 ան վտանգաւոր ճամբուն մէջ՝
 առանց ճրագի , և առանց ուշ
 դնելու թէ ո՞ւր կը կոխէ . ի՞նչ
 կ'ըսենք , ի՞նչպէս կ'երեւնայ մեզի
 աս մարդու խոհեմութիւնը :
 Մարդեօք չե՞նք ըսեր թէ խելքը
 բոլորովին կորսընցուցեր է . ուս-
 տի և միայն իրն է յանցանքը՝
 թէ որ գահավէժ անդունդին
 հասնելով գլորի իյնայ մէջը :

Հ . Մանկ նշաններ ունի՞նք
 որ ցուցնեն մեզի ճշմարիտ կը-
 րօնքը :

Պ . Հրամեր ես ունինք . ա-
 պա թէ ոչ Մտուած առանց ա-
 ռաջնորդի թողուցած կ'ըլլար

զմեզ՝ մեր ամենահարկաւոր գործոցը մէջ :

Հ. Որո՞նք են աս նշանները :

Պ. Ընտելք են՝ որոնցմով յայտնի կ'երևնայ կրօնքի մը Ըստուծոյ մէջ հաստատուած ըլլալը . ինչպէս են՝ օրինակի համար, հրաշքները ու մարդարէութիւնները :

Հ. Այ՛ն անանկ կրօնք մը որ ամէն հարկաւոր նշանները ունենայ, զմեզ ապահով ցընելու համար թէ աստուածային է :

Պ. Ըստ ուղղափառ կրօնքի :

Հ. Ստոյգ գիտե՞ս արդեօք, թէ Քրիստոս իրաւցընէ աշխարհք եկած ըլլայ :

Պ. Ըստ գիտեմ. վասն զի թէպէտ և հաւատքը սորվեցուցած չըլլար ինձի ասոր ստուգութիւնը, սակայն բաւական էին միայն պատմական տեղեկութիւնները հաստատելու անոր գալուստը աշխարհք, ինչպէս որ կը

Հաստատեն թէ եղեր է Մղեք-
սանդր թագաւոր մը, Սոկրատ
մը, Պլատոն մը, Ալեքսիս
մը . և ո՛ր և իցէ ուրիշ երևելի
մարդիկ :

Հ. Ի՞նչպէս կրնաս ցուցնել
թէ Քրիստոս ճշմարտապէս
ղրրկուեցաւ Մատուծոյ :

Պ. Եւ շատ դիւրին է ցուցը-
նելը . վասն զի Քրիստոսի
կեանքը ամենամաքուր հայլի
կրնամանի, որուն վրայ ոչ ոք կըր-
ցաւ արատ մը գտնել . իր վար-
դապետութիւնը անանկ վստմ է
և սուրբ, որ մեծապէս զարմա-
ցուց քրիստոնէական հաւատոյ
նաև ռիսերիմ թշնամիներն ալ .
'ի Յիսուս Քրիստոս հրաշալի
կերպով մը կատարուեցան բո-
լոր մարգարէութիւնները՝ որ իրեն
վրայ եղած էին, իր աշխարհք
գալէն շատ դարերով առաջ :
Ինքն գործեց այնչափ զարմա-

նալի հրաշքներ, որ իրեն թըշ-
 նամիներն ալ շփոթելով ափի-
 բերան եղան: Առանց աշակեր-
 տութիւն ընելու դպրոցի մը՝ ա-
 նանկ բարձրագոյն իմաստութի-
 ունէր, որ նաև մանկութեան
 ժամանակը զարմացուց բոլոր
 վարդապետները. և հաստատեց
 եկեղեցի մը, որուն վրայ անսը-
 խալ կատարուեցաւ իրեն մար-
 դարէութիւնը, երբ ըսաւ թէ
 դժոխոց բոլոր բռնութիւնը չի-
 կրնայ պիտի յաղթել անոր: Ա-
 սոնցմէ եւել ի՞նչ կ'ուզենք՝ ա-
 պահով ըլլալու համար թէ
 Քրիստոս ճշմարտապէս զըր-
 կուած էր յԱստուծոյ:

Հ. Աւրիշ կրօնքներ ալ ե-
 ղան որ բոլոր աշխարհք տարա-
 ծուեցան, և կան մինչև ցայսօր.
 ուստի ի՞նչ պատճառաւ անոնք
 թողունք, և Քրիստոսի կրօն-
 քին միայն հաւատանք:

9. Տատ տարբերութիւն
 կայ՝ այն կրօնքներուն հիմնա-
 դրաց և Վրիստոսի մէջ: Ա-
 նոնք իրենց կրօնքը հիմնեցին՝
 հարուստ և զօրաւոր մարդիկ
 ըլլալով. իսկ Վրիստոս՝ խո-
 նարհ և աղքատ: Անոնք իրենց
 հաւատքը հաստատեցին բռ-
 նութեամբ զինուց. Վրիստոս
 խաղաղական անուշ խօսքերով,
 և իր աղքատ աշակերտներովը:
 Անոնք մարդուս չար կրքերը
 վառեցին. Վրիստոս՝ սանձի
 տակ ձգեց ամէն կրքերը: Ա-
 նոնք և ոչ մէկ հրաշք մը կըր-
 ցան ցուցնել ժողովրդեան.
 Վրիստոս՝ անթիւ անհամար
 հրաշքներ ըրաւ, յայտնի՝ և բո-
 լոր աշխարհքիս դիմացը: Անոնց
 վարքը թույլ էր և ապականեալ.
 Յիսուսինը՝ խիստ և անարատ:
 Անոնց վարդապետութիւնը այլ
 անդակ էր և ծիծաղական. Յի-

սուսինը՝ վսեմ և գերազանց :
 Մնոնց վրայ և ոչ մէկ գուշակու
 թիւն մը եղած էր և կատա
 րուած . Քրիստոսի բոլոր կե
 նացը վրայ մարդարեւ թիւններ
 գրուած էին և լրացան : Սէր
 ջապէս , անոնց հաւատքը ուր որ
 տարածուեցաւ , հոն կը տեսնենք
 ապականութիւն բարուց՝ անար
 գութի մը և գերութիւն . կար
 ծես թէ հոն մարդկութիւնը
 յետին թշուառութեամբ ընկ
 ճեալ՝ տարածամ կը վազէ դէս
 ՚ի գերեզման . իսկ ուր կը թա
 գաւորէ Քրիստոնէութիւնը ,
 հոն մարդկութիւն պատիւը պա
 հուած , բարոյականը մաքուր ,
 կեանքը ազատ ՚ի կրից , և ինքը՝
 որչափ աս աշխարհքս կրնայ տա
 նելու՝ երջանիկ : Սերեմն ինչ
 բաղդատութիւն կրնան ունենա
 լու , անոնց հաւատքը՝ Քրիս
 տոսի կրօնքին հետ :

Հ. Եւ միթէ կուսպաշտու
 թիւնն ալ Վրիստոսի գալստե
 նէն առաջ՝ բոլոր աշխարհք տա
 րածուած չէր, և մինչև հիմա
 ալ շատ տեղուանք տիրած չէ:

Պ. Իրաւ այնպէս է. բայց
 ատ՝ մարդուս արտասուելի կու
 թութեան և խեղճութե պատ
 կերը միայն կը նկարէ մեզի. ապա
 թէ ոչ, բաւական է աչքէ ան
 ցընել անոնց սուտ աստուածնե
 րուն պատմութիւնը, լաւ հաս
 կընալու համար թէ կուսպաշ
 տութիւնը արժանի չէ կրօնք
 ըսուելու. այլ մէկ այլանդակ
 հրէշ մը մոլորութեանց և ան
 ճոռնի անտեղութեանց:

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ . *

Հ . Արովհետև յիշեցիր մարդուս կուրութիւնը և խեղճութիւնը, ուրեմն ըսէ՛ ինձի, ի՞նչ կարծիք ունիս դու սկզբնական մեղքին համար եղած վարդապետութեանը վրայ :

Պ . Մարդուս մտքին անխմանալի գաղտնիք մըն է աս . բայց միանգամայն մեր վրայ եղած ուրիշ գաղտնիքը կը բացատրէ մեզի :

Հ . Մտ ըսելով ի՞նչ կը հասկընաս :

Պ . Կը հասկընամ թէ աս գաղտնիքը կը ցուցնէ մեզի՝ մեր վրայ եղած մէկ մէկու դէմ փոփոխութիւններուն պատճառը .

* Տես գլուխ ԻԱ :

այսինքն՝ բարւոյն և չարին, խո
 հեմութեան և անմտութեան,
 ժրութեան և վատութեան :
 Վասն զի այնչափ մէկ մէկու
 հակառակ կրքեր կը տեսնուին
 մեր վրայ, որ ինչուան ջրնդու
 նիս թէ մարդկային ազգը մէկ
 մեծ յեղափոխութիւն մը ունե
 ցեր է ատենօք, և բարձր աստի
 ճանէ ու պատուէ ինկած է, ին
 չուան ասոր չի հաւատաս, անհը
 նար է որ կարենաս հասկընալ և
 մեկնել մեր ինչ տեսակ բան ըլ
 լալը :

Հ. Մնանկ է նէ շատ հար
 կաւոր բան մը կ'երևնայ աս
 վարդապետութիւնս :

Պ. Մ. յո՛. վասն զի բաց 'ի
 հասկըցընելէն՝ ինչպէս որ ըսի,
 մեր վրայ երևցած հակառակ
 գործքերուն պատճառը, է ասի
 կայ նաև՝ գլխաւոր մասերէն մէ
 կը, որուն վրայ հիմնած է մեր

սուրբ կրօնքին ընդարձակ ու
 հիանալի վարդապետութիւնը :
 Հ . Ի՞նչպէս կը մեկնես ասի-
 կայ :

Պ . Վարդկային ազգը սկզբ
 նական մեղքով ինկաւ Մատու-
 ծոյ շնորհքէն . և որովհետեւ
 իր բնական զօրութեամբը չէր
 կրնար ազատիլ այս խեղճ վիճա-
 կէն , Մատուած ողորմեցաւ ի-
 րեն , և զըրկեց իր միածին որ-
 դին՝ որ մարդացաւ յարգանդի
 կուսին Վարիամայ : Այլ որով-
 հետեւ Մատուած էր և մարդ ,
 իր քաշած տանջանքները և ար-
 դիւնքը՝ անբաւ գին ունէին ա-
 ռաջի Մատուծոյ . և այսպէս մե-
 ղի համար չարչարուելով և մեռ-
 նելով , հատոյց աստուածային
 արդարութեանը ան պարտքը՝
 զոր մարդս չէր կրնար հատու-
 ցանել յաւիտեան :

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.*

Հ. Ո՛վ հիմնեց զԵԿԵՂԵՑԻՆ :

Պ. Քրիստոս տէրն մեր :

Հ. Ինչուան էրբ պիտի մնայ :

Պ. Մինչև աշխարհքիս վերջը, ինչպէս որ ինքը Քրիստոս խոստացաւ, որ Մատուած ըլլալով չի կրնար խաբուիլ, և ոչ ալ խաբել զմեզ :

Հ. Փրկութեան հասնելու համար՝ արդեօք բաւական է ըլլալ որ և իցէ ԵԿԵՂԵՑԸՅՈՅ մէջ որ քրիստոնեայ ժողովրդեան ԵԿԵՂԵՑԻ կ'ըսուին :

Պ. Նաւական չէ. այլ հարկաւոր է ճշմարիտ ԵԿԵՂԵՑԸՅՈՅ մէջ ըլլալ որ է մի միայն. այս-

* Տես ԻԱ գլխէն, մինչև ԻԷ գլխոյն վերջը :

ինքն Հռովմէական ուղղափառ
եկեղեցին :

Հ. Մացարձակապէս հար-
կաւոր է ճանչնալ Հռովմայ սրբ-
բազան հայրապետը իբրև ե-
րևելի գլուխ եկեղեցւոյ :

Պ. Հրամեր ես. վասն զի
ինքն է յաջորդ սրբոյն Պետրո-
սի, որուն տուաւ Քրիստոս հո-
վուական իշխանութիւնը՝ բոլոր
հաւատացելոց հօտին վրայ :

Հ. Ապիսկոպոսներն ալ պար-
տական են զինքը գլուխ ճանչ-
նալու :

Պ. Այո. վասն զի Քրիս-
տոս՝ անոր իշխանութիւն գուրս
չի հանեց և ոչ հաւատացեալ մը :

Հ. Արդեօք չի կրնար ըլլալ
որ հաւատացեալք՝ իրենց յա-
տուկ եպիսկոպոսներուն հնա-
զանդին. և անոնք ամէնը զատ
զատ ինքնիշխան ըլլան :

Պ. Ան ատեն մէկ եկեղեցի

Handwritten marginal notes in Armenian script, written vertically along the right edge of the page.

էր ըլլար, այլ շատ եկեղեցի-
ներ, կամ մարմին մը առանց
գլխոյ : Վարձեալ, ո՛վ պիտի ու-
րոշէր և վճռէր ընդհանուր եկե-
ղեցւոյ վերաբերեալ գործքերը :

Հ. Պապը ի՞նչ հարկաւոր է,
ժողովքները չէ՞ն կրնար ընել
Պապին բոլոր ըրածները :

Պ. Ը. վասն զի մէկ զի դը-
նելով ուրիշ ամէն անպատշա-
ճութիւնները՝ եկեղեցին շատ
անգամ առանց գլխոյ և առանց
միութեան կը մնար : ԱրովՏե-
տե ժողովքները՝ մանաւանդ
ընդհանուրները, չէն կրնար գու-
մարիլ՝ բայց միայն երբեմն եր-
բեմն, և շատ ժամանակ անցնե-
լէն ետքը : Օրը օրինակ, Տրի-
դենտեան ժողովքը վերջի ընդ-
հանուր ժողովքն է. և սակայն՝
անոր գումարուելէն մինչև աս-
օրս, իրեք դար ամբողջ անցաւ :

Հ. Վայրագոյն քահանայա-

պետութեան հարկաւոր ըլլալը
կրնան համառօտ կերպով մը ա-
պացուցանել ինծի :

Պ. Ա՛րսեմ թէ չի կայ և չի
կրնար ըլլալ ընկերութիւն մը՝
որ գլուխ չունենայ . ուստի չի
կրնար ըլլալ եկեղեցի՝ առանց
ծայրագոյն քահանայապետի :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե . *

Հ. Ակեղեցին ունի իշխա-
նութիւն հաւատացելոց վրայ
պատուիրանք դնելու :

Պ. Այո ունի . վասն զի ա-
մէն ընկերութիւն իրաւունք ու-
նի օրէնք դնելու , զոր պարտը-
կան են պահել՝ այն ընկերու-
թեան մէջ եղողները :

* Տես ԻԸ գլխէն , մինչև ցվերջ ԼԱ
գլխոյն :

Հ. Եկեղեցին կրնայ արգելել մեզի՝ որ փաստակար գրքեր չի կարդանք :

Պ. Արնայ . ան իրաւունքով , որով հայր մը կ'արգել ու իր զաւկրները՝ որ փաստակար կերակուրներ չուտեն :

Հ. Ա՛ր գրքերը գէշ կը համարիք դուք :

Պ. Անոնք որ մարդուս միտքը կը մոլորցընեն կամ սիրտը կ'ապականեն :

Հ. Այնչափ մեծ վտանգ կայ արդեօք որ գէշ գրքերը այսպէս փաստներ բերեն :

Պ. Անոր տարակոյս չկայ . որովհետեւ գէշ ընկերներէն եւելի չար են : Ասան զի գրքերը կրնանք միշտ քովերնիս պահելու . և զանոնք գրողները ընդհանրապէս մեզմէ շատ յաջողակ են , ուստի անանկ կը տիրեն մեր սրտին՝ որ վերջապէս իրենց մո-

լորութեանց մէջ կը ձգեն զմեզ,
 թէպէտ և 'ի սկզբան զգուշու-
 թիւն ալ ըրած ըլլանք անոնց
 ազդեցութենէն :

Հ. Տայց այդ վարդապետու-
 թիւնը ընդունելով, շատ բանի
 մէջ չենք կրնար կրթուիլ ու ա-
 ռաջ երթալ :

Պ. Սուտ է. վասն զի՝ ինչ որ
 հարկաւոր է ստոյգ և լաւ հրմ-
 տութիւն մը առնելու համար,
 աղէկ գրքերու մէջ ալ կը գըտ-
 նուին :

Հ. Արդեօք ճշմարիտ է ան
 կարծիքը թէ գիտութիւնը կը
 րօնքին հետ չկրնար միանալ :

Պ. Այտ մեծ խաբէութիւն
 մըն է. և բոլոր պատմական տե-
 ղեկութիւններ՝ ասոր հակառա-
 կը կը ցուցնեն : Վասն զի աշ-
 խարհիս վրայ եւելի մեծանուն
 իմաստունները՝ կրօնասէր և կրօ-
 նաւոր մարդիկ եղան. և թէ որ

քանի մը անգամ ասոր հակա-
ռակն ալ եղաւ նէ, անիկայ
չի կրնար եղծանել մեր ապա-
ցոյցը :

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ. *

Հ. Արօնքի դէմ եղած վի-
ճաքանութեանց մէջ, ինչ կա-
նոն կը պահես :

Պ. Այս պզտի գրքոյկիս մէջ
գրուած խրատները կ'առնում
դիմացս և ըստ այնմ կը վա-
րուիմ. քայց ամենէն եւել կը
ջանամ՝ որ անխոհեմ եռանդով
մը չի նետուիմ վիճաքանութի
ընելու ան խնդիրներուն վրայ որ
չեմ հասկրնար :

Հ. Ինչո՞ւ այսչափ զգուշու-
թիւն կ'ընես. ջրլայ թէ կը

* Տես ԼԲ գլուխը :

վախնաս՝ որ յաղթուիս և վէճդ
կորսընցնես :

Պ . Նոր համար չէ , այլ ա-
նոր համար՝ որ իմ անխոհեմու-
թիւնս կրնայ քնաս մը բերել
դատիս ճշմարտութեանը :

Հ . Վնենք թէ քեզի դժուա-
րին խնդիր մը առաջարկեն կրօն-
քի դէմ , և դու չզիտնաս անոր
պատասխանը տալ , ի՞նչ կ'ընես .
յաղթուած կը սեպես զքեզ :

Պ . Ո՛չ երբէք . վասն զի աս
կերպով ամենեւին ստոյգ բան մը
չէր մնար մեր մէջը : Արովհե-
տեւ աշխարհիս վրայ մարդիկ չեն
պակսիր որ ամենէն յայտնի բա-
ներու վրայ ալ անանկ կերպով
մը վիճեն , որ անիկայ մութ և
կասկածաւոր բան մը երեցը-
նեն : Նոր պատճառն է մեր
տկարամտութիւնը , որ չի թու-
ղուր մեզի տեսնել իստակ ամէն
բան ինչպէս որ են նէ . և ա-

սանկով ամէն վէճի մէջ, բա-
 ւական է որ հակառակորդը ու-
 նենայ եւելի ճարտարմտութիւն
 կամ խռումութիւն, միշտ կամ
 կը պապանձեցրնէ գքեզ, և կամ
 գոնէ կը շփոթէ :

Յ Ա Ն Կ Գ Լ Խ Ո Ց

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ	3
Ա. Գոյութիւն Աստուծոյ	7
Բ. Աստուծոյ կատարելութիւնները	9
Գ. Մարդուն ստեղծումը	12
Դ. Հոգւոյն գոյութիւնը, և աննիւթ ըլլալը	13
Ե. Ապացոյց և հաստատութիւն նոյն ճշմարտութեան	15
Զ. Անմահութիւն հոգւոյ, և վարձ հանդերձեալ կենաց	17
Է. Բնական խելքը կը միաբանի կրօնքին հետ, կոգւոյ և մարդուս վերաբերեալ բաներու մէջ	20
Ը. Դարձեալ նոյն նիւթին վրայ	24
Թ. Կայ ճշմարիտ հրօնք մը	26
Ժ. Կրօնքի վերաբերեալ նիւթերու մէջ՝ անտարբեր եղողներուն ողբալի կուրութիւնը	31
ԺԱ. Մարդկային բնութեան ապականութիւնը	37

ԺԲ .	Մարգկային ազգին նորոգու- թիւնը 'ի ձեռն Քրիստոսի . . .	45
ԺԳ .	Քրիստոսի գալստեան ճշմար- տութիւնը	51
ԺԴ .	Քրիստոսի աստուածային ա- ռաքումը	55
ԺԵ .	Նոյն ապացուցին շարունա- կութիւնը	60
ԺԶ .	Մարգարէութեանց կատա- րուիլը ուրիշ ապացոյց մըն է Քրիստոսի աստուածութիւնը . . .	64
ԺԷ .	Նոյն ապացուցութեան շա- րունակութիւնը	68
ԺԸ .	Քրիստոնէական կրօնքին աս- տուածային ըլլալուն անժրխ- տելի ապացոյց	72
ԺԹ .	Կը հերքի այն առարկութիւնը թէ ուրիշ կրօնք ալ կայ , որ շատ ժամանակէ 'ի վեր հաս- տատ կեցած է	76
Ի .	Հերքումն՝ կռապաշտութեան վրայ հիմնած դժուարութիւն ներուն	81
ԻԱ .	Կաթոլիկէ եկեղեցին աս- տուածային է	84
ԻԲ .	Հռովմէական եկեղեցիէն բաժ- նուած աղանդներուն ստու- թիւնը	87
ԻԳ .	Մէկ քանի կանոն նորաղանդ- ներէն չի խաբուելու համար .	

	և պատասխան՝ իրենց քանի մը սովորական առարկութիւններուն	89
ԻԴ.	Ուրիշ ապացոյց մ'ալ նորադանդից դէմ	102
ԻԵ.	Խոհեմ կանոններ որոնք պէտք է պահել ուղղափառ մը, երբ հաւատոյ խորհուրդներու վրայ կը խօսուի	108
ԻԶ.	Հաւատոյ խորհրդոց վրայ՝ անհաւատներուն հետ վիճաբանելու կերպը	110
ԻԿ.	Վայ ծայրագոյն Քահանայապետութիւն մը, և հարկաւ պէտք է որ ըլլայ	119
ԻԸ.	Եկեղեցին ունի իշխանութի իր պատուիրանքները դնել հաւատացելոց վրայ	127
ԻԹ.	Եկեղեցին իշխանութիւն ունի արդիւլեւու գէշ գրքերը	132
Լ.	Անհաւատ ձեւացողներուն անմտութիւնը	138
ԼԱ.	Նոյն նիւթին շարունակութիւնը	140
ԼԲ.	Քանի մը հարկաւոր խորհրդաժողովներ որոնք պէտք է միտքը ունենայ ուղղափառ մը, երբ կրօնքի դէմ դժուար խնդիրներ կ'առաջարկուին իրեն	143

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Բովանդակոչքիչև ճարտեկական .

Յօդուած	Ա	151
Յօդուած	Բ	158
Յօդուած	Գ	167
Յօդուած	Դ	170
Յօդուած	Ե	173
Յօդուած	Զ	176

